

بررسی میزان امید به آینده و عوامل مؤثر بر آن در بین شهروندان تهرانی

رضا صفری شالی* ، پویا طوافی**

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۱۱/۲۵ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۳/۱۹

چکیده

امید به آینده یکی از شاخص‌های کیفیت زندگی و رفاه اجتماعی است. پژوهش حاضر باهدف تعیین میزان امید به آینده و عوامل مؤثر بر آن در بین شهروندان تهرانی انجام شده است. پژوهش به روش پیمایشی و با استفاده از تکنیک پرسشنامه به اجرا درآمده است. جامعه آماری شامل شهروندان بالای ۱۸ سال ساکن در شهر تهران است. حجم نمونه ۶۱۰ نفر و افراد نمونه به شیوه نمونه‌گیری مطبق و خوشه‌ای چندمرحله‌ای و تصادفی ساده انتخاب شده‌اند. نتایج توصیفی نشان می‌دهد که ۵۴/۳ درصد از شهروندان تهرانی از امید به آینده بالایی برخوردارند و مابقی از امید نسبی و یا حداقلی برخوردار هستند. نتایج آزمون همبستگی نشان می‌دهد که همه متغیرهای مستقل با امید به آینده رابطه معناداری دارند. نتایج رگرسیونی حاکی از آن است که از بین متغیرهای مستقل، متغیرهای نشاط

---

* استادیار گروه جامعه‌شناسی دانشگاه خوارزمی. (نویسنده مسئول). reza_safaryshali@yahoo.com
** دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی دانشگاه چمران اهواز. tavafi8997@gmail.com

اجتماعی با ضریب بتای ۰/۴۱۵، احساس محرومیت و احساس عدالت اجتماعی هرکدام با مقدار بتای ۰/۱۷ بیش‌ترین سهم را در تبیین متغیر وابسته تحقیق (امید به آینده) داشته‌اند. همچنین معادله پیش‌بینی میزان امید به آینده می‌تواند ۳۴/۸ درصد از واریانس متغیر وابسته را تبیین کند، به عبارت دیگر متغیرهای مستقل یادشده می‌تواند بالای یک‌سوم از میزان امید به آینده را در بین مردم شهر تهران تحت تأثیر قرار دهند.

واژه‌های کلیدی: «امید به آینده»، «نشاط (شادکامی)»، «ارضاء نیازها»، «احساس مقبولیت»، «احساس عدالت» و «احساس محرومیت».

بررسی مسئله پژوهش

امید^۱ یک حالت روحی و روانی و برانگیزاننده انسان به کار و فعالیت است. به‌طور طبیعی، انگیزه بشر در کارهای اختیاری، امید به نفع یا ترس از زیان است. در واقع، خوف و رجا که به‌منزله نیروی اجرایی برای حرکت بوده، عامل مستقیم تلاش‌ها و رفتارهای انسانی است (هزارجریبی و صفری شالی، ۱۳۸۹).

امید مبحث پیچیده‌ای است که اواخر سال ۱۹۶۰، در چارچوب علمی مورد بررسی قرار گرفته است و به‌تدریج با مطرح‌شدن روان‌شناسی سلامت، این بحث وارد دوره جدیدی از نظریه‌پردازی شد. مفهوم امید در طول ده‌ها سال مورد علاقه روانپزشکان و متخصصان بهداشت بوده است. امید به‌عنوان کلید روان‌درمانی^۲ موفق (فرانک، ۱۹۶۸) و اساس نوعی از روان‌درمانی را تشکیل داده است (فرانکل، ۱۹۸۴). تا جایی که مفهوم امید چندان به عرصه علوم اجتماعی راه نیافته است و تنها دو-سه دهه است که برخی محققان علوم اجتماعی در جهان به امید توجه کرده‌اند. امیدواری به آینده و نقطه مقابل آن یعنی ناامیدی، از مباحث مهمی است که در دهه اخیر مورد توجه جامعه‌شناسان، روان‌شناسان و علمای سیاست قرار دارد. جامعه‌شناسان به پیامدهای

---

1. Hope
2. Psychotherapy

جمعی و روان‌شناسان به پیامدهای فردی و دانشمندان علم سیاست به آثار سیاسی این پدیده می‌پردازند. امید عبارت است از تمایلی که با انتظار وقوع مثبت همراه است و یا به عبارت دیگر ارزیابی مثبت از آنچه را که فرد متمایل است و می‌خواهد که به وقوع بپیوندد (Questanzoo & Shaw, 1985: 170 به نقل از صفدری، ۱۳۷۴).

منشأ هر پویایی و پیشرفتی در زندگی انسان، امید است؛ و امید به آینده^۱ یکی از نیازهای اساسی انسان‌هاست، چراکه انسان ناامید نمی‌تواند در راه تحقق اهداف فردی و خصوصاً اجتماعی گام بردارد (محققان و پرچم، ۱۳۹۱: ۸). مسئله امید و عوامل و پیامدهای آن برای سلامت اجتماعی^۲ و روانی فرد بسیار مهم است چون دستیابی به اهداف، نقشه‌ها و آرزوها در آینده به وقوع می‌پیوندد، بنابراین این که افراد چگونه آینده خود را می‌بینند عامل مهمی در انگیزه، تحرک و رشد فرد در طول زندگی است (فاضل‌زاده، ۱۳۸۵: ۳).

به‌طورکلی اکثر رفتارهای انسانی معطوف به آینده است و حتی اگر گذشته در نظر انسان باشد، باز هم عمل او در آینده اتفاق می‌افتد. نگرش به آینده و امید به آن، با مفاهیم نشاط و شور و تلاش، احساس امنیت، ارضای نیاز و... رابطه تنگاتنگ دارد (هزارجریبی و صفری شالی، ۱۳۸۹). از سوی دیگر، عدم امید به آینده شاخصی از رکود و توقف جامعه و سرخوردگی و انفعال آن محسوب می‌شود. چنین جامعه‌ای انگیزه لازم برای پیشرفت را از دست خواهد داد و ناهنجاری‌های مختلف روانی و اجتماعی آن گسترش خواهد یافت. هر چه افراد جامعه نسبت به زندگی و جامعه خود امیدوارتر باشند، میزان مشارکت آن‌ها در ساختن جامعه بیشتر خواهد بود و در مقابل به میزانی که افراد نسبت به زندگی، نظام اجتماعی و سیاسی ناامید باشند، میزان مشارکت کمتری در ساختن جامعه خواهند داشت و همین افراد نیرویی در تخریب جامعه و زندگی خواهند بود (ارجمند‌نیا، ۱۳۹۱؛ به نقل از امیر خان نژاد و صباغ، ۱۳۹۵: ۸).

---

1. hope for the Futur
2. Social Health

جامعه ایران به لحاظ مواجهه شدن با تحولات ساختاری همانند افزایش سالانه جمعیت، مسائل اقتصادی، اجتماعی و سیاسی و همچنین گذر از جامعه سنتی به جامعه مدرن و در آستانه ورود به عرصه دنیای فناوری شاهد بروز پدیده‌های مختلفی در حوزه عدالت، نشاط، امنیت و آسیب‌های اجتماعی^۱ است که این موضوع امید به آینده افراد را در جامعه ایران بیشتر از گذشته تحت تأثیر قرار داده است. امید به آینده، اگرچه تا حد زیادی بستگی به شرایط فردی دارد، اما عوامل اجتماعی نقش بسیار مؤثری در افزایش یا کاهش آن دارند. جامعه از یکسو موجب شرایطی است که می‌تواند فرد را به سوی تحقق اهداف و آرزوهای شخصی سوق دهد و از سوی دیگر زمینه‌ساز تحقق فضایی است که فرد می‌تواند به کنش متقابل و ارتباط با هموعانی که باعث ایجاد آرامش، امنیت و اطمینان خاطر وی برای یک زندگی مناسب می‌شوند، مبادرت ورزد. احساس امنیت ناشی از ارضاء نیازها و تحقق اهداف، از جمله عواملی اساسی است که امید به آینده را در بین افراد جامعه گسترش می‌دهد.

به‌طورکلی امید به آینده و امیدواری یکی از مهم‌ترین مسائلی است که جوامع بشری امروزه با آن مواجه هستند، به‌طوری‌که به نظر می‌رسد در جامعه ایران به‌خصوص کلان‌شهر تهران با صنعتی شدن زندگی اجتماعی و رشد شهرنشینی و افزایش جمعیت مسائل متعددی امید به آینده شهروندان را تحت تأثیر قرار می‌دهند، که می‌توان در این خصوص به بررسی این مهم در شرایط کنونی جامعه ایران با توجه به افزایش قشر جوان در کشور پرداخت. زمانی که امید به آینده در ارتباط با قشر جوان که به‌عنوان آینده‌سازان جامعه مطرح می‌شود، اهمیت آن دوچندان می‌شود چرا که یکی از امکانات و منابع هر جامعه‌ای، جوانان هستند که در اوج سازندگی، شکوفایی، تحرک و پویایی قرار دارند، جوانان بزرگ‌ترین و مهم‌ترین و ارزشمندترین سرمایه انسانی کشور هستند، که این سرمایه انسانی نقشی محوری در توسعه پایدار کشور ایفا می‌کند.

جوانانی که در زندگی با مشکلات روحی، روانی و تربیتی سر در گریبان‌اند، آینده روشنی در پیش ندارد، از واقعیت‌های موجود فرار می‌کنند و به اوهام و تخیلات روی می‌آورند. به طوری که جوانانی که در عرصه اجتماع هستند که از روحیه و امید بالایی برخوردارند و امید زیاد را وسیله ترقی و پیشرفت خود قرار می‌دهند و از نظر علمی و شغلی پیشرفت می‌کنند. در مقابل کسانی که همواره روحیه ناامیدی در آن‌ها شعله‌ور است و همه چیز را سیاه و تیره می‌بینند، علاوه بر این که همواره پیشرفت نمی‌کنند، بلکه دچار پسرفت دائمی نیز هستند. شرایط کنونی شهروندان و جوانان بدین صورت است که دارای نیازهای فراوانی هستند که جامعه نمی‌تواند به آن‌ها پاسخ دهد که شامل وضعیت بد اقتصادی، عدم تأمین نیازهای زندگی (ازدواج)، بیکاری (اشتغال) و فشار روانی باعث ناامید شدن آن‌ها می‌شود، جامعه‌ای که اعضای آن دید روشنی به آینده خود نداشته و امیدی به موفقیت در آینده ندارند هیچ پویایی خاصی نداشته و رکود و سکون تمام ابعاد زندگی اجتماعی آن جامعه را در بر می‌گیرد. دوره‌های طولانی برآورده نشدن آرزوها و انتظارات موجب ظهور نگرش‌های بدبینانه‌ای می‌شود که با فرایند جامعه‌پذیری^۱ از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شود. گسترش چنین روحیه بدبینانه‌ای، هرچه بیشتر به انفعال اجتماعی^۲ دامن می‌زند. از این رو، جلب مشارکت فعال مردم در حیات اجتماعی و پیشبرد استراتژی توسعه مستلزم این دست پژوهش‌ها و وقوف دقیق بر زمینه‌های امید به آینده و احساس نشاط شهروندان و تلاش برای افزایش آن‌هاست. با توجه به اهمیت و نقش امید به آینده در زندگی شهروندان خصوصاً جوانان، این پژوهش در نظر دارد این موضوع را معلوم نماید که شهروندان تهرانی و جوانان از نظر فردی (روان‌شناختی) تا چه حد امیدوارند؟ تحقیق حاضر در پی پاسخگویی به سؤالات ذیل است:

-
1. socialization
  2. social passivity

۱- میزان برخورداری شهروندان خصوصاً جوانان در شهر تهران از شاخص امید به آینده چقدر است؟

۲- چه عواملی بر میزان امید به آینده شهروندان تهرانی تأثیر دارد؟

بررسی پیشینه تجربی تحقیق

بیشتر پژوهش‌ها پیرامون موضوع امید به آینده به حوزه روان‌شناسی و نقش و اهمیت دین (مذهب) در میزان امید به آینده محدود بودند. حال آنکه به بررسی شرایط و زمینه‌های اجتماعی مؤثر بر امید به آینده کمتر پرداخته شده است. بنابراین در این قسمت به پژوهش‌های مرتبط و نزدیک با موضوع تحقیق پرداخته می‌شود.

امیر خان نژاد و صباغ (۱۳۹۵) در مقاله‌ای با عنوان بررسی رابطه میان بیگانگی اجتماعی، فقر اقتصادی و اعتقادات دینی با امید به آینده دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی مرنده به این نتایج رسیده‌اند که ارتباط منفی میان بیگانگی اجتماعی و فقر اقتصادی با میزان امید به آینده مشاهده شده است. در مورد اعتقادات دینی، ارتباط مستقیم و معنی‌داری بین دو متغیر مشاهده شده است.

افشانی و جعفری (۱۳۹۵)، مقاله‌ای را با عنوان رابطه دین‌داری و امید به آینده در بین دانشجویان دانشگاه یزد به انجام رسانده‌اند. یافته تحقیق حاکی از آن است که بین دین‌داری و امید به آینده دانشجویان رابطه مثبت و معناداری وجود دارد.

داداش زاده (۱۳۹۵) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان بررسی جامعه‌شناختی امید به آینده و احساس شادکامی در بین خانواده‌های شاهد و ایتارگر و عوامل مرتبط با آن به این نتایج رسیده است که همبستگی بین متغیرهای مستقل سرمایه اجتماعی، سرمایه اقتصادی، سرمایه فرهنگی، رضایت از زندگی، هوش معنوی، تاب‌آوری و احساس امنیت با امید به آینده و احساس شادکامی معنادار و مستقیم بوده است. تفسیر نتایج رگرسیونی گام‌به‌گام نشان داده است که متغیرهای مستقل وارد مدل شده، تقریباً

۵۰ درصد از تغییرات میزان امید به آینده و ۵۹ درصد نیز از تغییرات میزان احساس شادکامی را تبیین کرده‌اند.

میرزاییان و همکاران (۱۳۹۳)، در مقاله‌ای با عنوان سهم امید به آینده معلمان زن در پیش‌بینی شادکامی دانش آموزان دختر به بررسی ارتباط میان دو متغیر پرداخته‌اند. نتایج نشان داده است که بین امید به آینده معلمان زن و میزان شادکامی دانش آموزان دختر رابطه وجود دارد.

علیزاده اقدم (۱۳۹۱) در پژوهشی با عنوان بررسی میزان امید به آینده، در بین دانشجویان و عوامل مؤثر بر آن به بررسی این مهم در بین دانشجویان دانشگاه تبریز پرداخته است. نتایج رگرسیونی نیز حاکی از آن است که میزان امید به آینده دانشجویان از میزان دین‌داری، انسجام، اعتماد اجتماعی و سرمایه فرهنگی متأثر می‌شود. این متغیرها روی هم ۲۸ درصد از واریانس متغیر امید به آینده را تبیین می‌کنند.

عبداللهی (۱۳۸۹) پژوهشی را با عنوان تبیین جامعه‌شناختی امید به آینده، باهدف بررسی میزان امید به آینده در بین دانش آموزان دختر و پسر دوره متوسطه انجام داده است. نتایج حاکی از آن است که بین متغیرهای تحقیق، میزان دین‌داری و پایگاه اقتصادی و اجتماعی خانواده، بیش‌ترین سهم را در تبیین میزان امید به آینده دارند.

صفری شالی (۱۳۸۸) پژوهشی با عنوان «بررسی عوامل نشاط‌انگیز مثبت در بین جوانان قم و ارائه فرهنگ نشاط و امید در بین جوانان»، برای مدیریت آموزش و پژوهش استاندارد قم انجام داده است. نتایج حاکی از این است که عوامل تبیین‌کننده (یا تأثیرگذار بر) نشاط اجتماعی بر طبق مدل رگرسیونی عبارت‌اند از: متغیر «امید به آینده»، «ارضای نیازهای عاطفی»، «احساس عدالت در جامعه»، «پایبندی دینی»، «احساس مقبولیت» که مجموعه متغیرهای یادشده حدود ۵۱/۰ (یعنی بالاتر از نصف) از واریانس متغیر نشاط را در جامعه مورد مطالعه تبیین می‌کنند.

هزارجریبی و صفری شالی (۱۳۸۹) در مقاله پژوهشی با عنوان بررسی مفهوم شادکامی اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن به بررسی این مهم پرداخته‌اند. عوامل تبیین‌کننده

بررسی میزان امید به آینده و عوامل مؤثر بر آن ... ۱۲۳

شادکامی اجتماعی بر طبق مدل تحلیل مسیر نشان می‌دهد که در ابتدا متغیر امید به آینده وارد معادله شده است، این متغیر دارای ضریب رگرسیونی ۰/۳۲ بر متغیر شادکامی اجتماعی می‌باشد و به‌عنوان مهم‌ترین متغیر تأثیرگذار بر شادکامی اجتماعی می‌باشد. متغیرهای بعدی به ترتیب عبارت‌اند از: احساس مقبولیت اجتماعی (با ضریب ۰/۲۸)، ارضای نیازهای عاطفی (با ضریب ۰/۲۶)، بالا رفتن سن افراد (با ضریب ۰/۰۸ -)، احساس عدالت توزیعی (با ضریب ۰/۰۷)، فضای مناسب اخلاق عمومی (با ضریب ۰/۰۶)، عدم احساس محرومیت (با ضریب ۰/۰۵)، احساس امنیت (با ضریب ۰/۰۵) و مهم این که پابندی به ارزش‌های دینی (با ضریب ۰/۱۱) بر شادکامی تأثیر می‌گذارد. در مجموع، متغیرهای یادشده توانسته‌اند ۰/۵۵ درصد از تغییرات یا واریانس متغیر شادکامی اجتماعی را تبیین کنند.

آلويس^۱ (۲۰۱۴) در مطالعه خود با عنوان نابرابری درآمدی و شادکامی (نشاط): آیا مرتب‌تند، با استفاده از رگرسیون با اثرات ثابت به بررسی ارتباط بین شادکامی و نابرابری درآمدی میان ۳۰ کشور پرداخته است. بر این اساس پژوهش‌های وی سه یافته دارد: شادکامی و نابرابری درآمدی مطابق انتظار دارای همبستگی کمی؟؟؟؟؟؟؟؟ با یکدیگر هستند. ثانیاً نواحی مختلف دارای ویژگی‌هایی هستند که به شدت بر اثر نابرابری درآمدی بر نشاط تأثیرگذار است. همچنین همبستگی بین نابرابری درآمدی و نشاط از حیث بزرگی با همبستگی بین درآمد متوسط و نشاط برابر است.

بناب (۲۰۱۰) در مقاله‌ای با عنوان رابطه سلامت روان و معنویت به بررسی رابطه میان سلامت روان و امید به آینده با میزان معنویت پرداخته است. روش پیمایشی و تعداد ۳۰۴ نفر از دانشجویان دانشگاه تهران به‌عنوان نمونه مورد مطالعه قرار گرفته‌اند. نتایج حاکی از آن است که نشانه‌ها، علائم مثبت اشخاص (همچون نشاط در زندگی، احساس خوشبختی و امید به آینده با میزان معنویت سنجیده می‌شود.

---

1. Always

فردریکسون^۱ (۲۰۰۹) و فولر و کریستیکز^۲ (۲۰۰۸) نیز در پژوهش‌های خود به این نتیجه رسیدند که افرادی که هیجان‌های مثبت و خوش‌بینی بیشتری را تجربه کرده باشند، عمر طولانی‌تری خواهند داشت. همچنین افراد امیدوار و شادمان روابط اجتماعی قوی‌تری با دوستان، همسر، همسایگان و بستگان خود دارند. در مجموع مطالعه پیشینه تجربی نشان می‌دهد که امید به آینده با متغیرهای متفاوت روان‌شناختی، اجتماعی و اقتصادی مرتبط است و هر یک از متغیرهای یادشده میزان امید به آینده را تحت تأثیر قرار می‌دهند.

چارچوب نظری تحقیق

اسنایدر^۳ (۱۹۹۱) در نظریه امید اعتقاد بر این داشته است که امید یک احساس انفعالی نیست که فقط در لحظات تاریک زندگی اتفاق بیفتد، بلکه یک فرایند شناختی است که به وسیله آن افراد اهدافشان را دنبال می‌کنند. افراد امیدوار بیشتر از افراد ناامید برای زندگی معنای قائل هستند (Snyder, 2006: 15). «اسنایدر» امید را این‌گونه تعریف می‌کند: امید فرایندی است که طی آن افراد: ۱- هدف‌هایشان را تعیین می‌کنند. ۲- استراتژی‌های خاصی را جهت رسیدن به آن هدف‌ها توسعه می‌دهند. ۳- انگیزه لازم برای اجرای آن هدف‌ها را به وجود می‌آورند و در طول مسیر حفظ می‌کنند. بنابراین سه مؤلفه الگوی امید به‌عنوان هدف‌ها، تفکر در مورد مسیر و تفکر عامل شناخته‌شده‌اند (عزمی، ۱۳۸۶: ۲۰). امید عبارت است از ظرفیت ادراک شده برای تولید مسیرهایی به سمت اهداف مطلوب و انگیزه ادراک شده برای حرکت در این مسیر (Snyder, 2006: 16). تئوری امید^۴ بر تحقق اهداف فردی تأکید می‌کند.

-
1. Frederickson
  2. Fuller and Cristikeys
  3. Snyder
  4. Hope theory

در بررسی تأثیرپذیری امید به آینده از عوامل مختلف فردی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و... در ابتدا با رویکرد روان‌شناختی به متغیر نشاط به دلیل اهمیتی که داراست، پرداخته می‌شود. در ارتباط با شادکامی و نشاط، دو دیدگاه اصلی وجود دارد: دیدگاه لذت‌گرایی که بر اساس اصول لذت‌گرایی، احساس‌ها را می‌توان به‌صورت پیوستاری نمایش داد که عاطفه مثبت در یک انتها و عاطفه منفی در انتهای دیگر آن قرار دارد. شادی بالاترین سطح عاطفه مثبت است (ریسو^۱، ۱۳۸۶: ۲۶). در حوزه تئوری‌های شناختی شادی، نظریه‌پردازان شناختی معتقدند برای این که بتوان عاطفه را هیجان نامید، باید موضوعی مرکزی و مشترک با آن داشته باشد. موضوعات مرکزی حاصل ارزیابی تعاملات فرد با محیط است. در مورد شادی، موضوع اصلی عبارت از فرایند پیشرفت قابل قبول به سمت هدف است، که در اینجا رابطه میان نشاط و امید به آینده مشخص می‌شود. شادکامی حالتی است که سه ویژگی دارد: فراوانی و درجه عاطفه مثبت، میانگین سطوح رضایت‌مندی در طول یک دوره و نبود احساسات منفی همانند افسردگی (آرگایل، ۲۰۰۱). از دیدگاه آرگایل^۲، مقیاس‌های متفاوت خوشبختی و رضایت، شادی و احساس مثبت و امیدواری همگی باهم همبستگی دارند و عامل کلی روشنی را ایجاد می‌کنند، بنابراین شادی یا خوشبختی شبیه یک ویژگی شخصیتی، شامل تعدادی عناصر مربوط به هم است که در سراسر موقعیت‌ها و در طول زمان او با پیوند زدن عامل رضایت از زندگی به شادکامی، استمرار و پایداری ثابت را به‌عنوان خصلت شادکامی و نشاط و عاملی برای افزایش امید به آینده معرفی کرده است.

از میان نیازهای متعدد بشری، نیازهای اولیه و نیاز به امنیت در درجه اهمیت خاصی قرار دارند. به همین دلیل با استفاده از نظریه مازلو نیاز به احساس امنیت به‌عنوان متغیری جداگانه و مؤثر بر متغیر امید به آینده مورد توجه قرار گرفت. نظریه نیاز^۳ بر این فرض متکی است که برخی نیازهای جهانی وجود دارند و افراد انسانی

---

1. Ruoo
2. M. Argyle
3. Need theory

امید و احساس نشاط را تا زمانی تجربه می‌کنند که نیازهای متفاوت و متعدد آنان برآورده شود. آبراهام مازلو^۱ را شاید بتوان مشهورترین نظریه‌پرداز نیاز دانست؛ او معتقد بود که نیازهای بنیادی زیستی با کمبود نیازهای بالاتر با رشد همراه هستند. در این دیدگاه نیازها را می‌توان به‌صورت سلسله‌مراتبی که نیازهای نخستین در پایین مرتب‌شده‌اند طبقه‌بندی کرد. تنها زمانی که نیازهای سطح پایین ارضاء شوند، مجموعه بعدی نیازها اهمیت پیدا می‌کنند. به نظر مازلو ما درصدد دستیابی به چیزهایی هستیم که نداریم و به آنها محتاجیم. پس تا زمانی که آنها را به دست نیاورده‌ایم انگیزه یافتن و در اختیار گرفتنشان را داریم اما بعد از آن رفتارمان در آن زمینه خاص دچار رکود می‌شود و آن چیزها انگیزه‌ای برای رفتار ما فراهم نمی‌آورند. اینجاست که طلب چیزهای جدید به ما انگیزه می‌دهد و رفتار ما را تحریک می‌کند. پس با ارائه پاسخ مناسب به هر دسته از نیازها فرد احساس رضایت و شادی و در نهایت امیدواری خواهد کرد. بدین ترتیب بر اساس «نظریه سلسله‌مراتب نیازهای مازلو»^۲ نیازهای انسانی به ۵ دسته به شرح زیر تقسیم می‌شوند: ۱. نیازهای فیزیولوژیک یا جسمانی^۳. ۲. نیاز به امنیت و اطمینان^۴. ۳. نیازهای اجتماعی یا تعلق به دیگران^۵. ۴. نیازهای من یا صیانت ذات، نیاز به احترام^۶. ۵. نیازهای خودیابی و تحقق خویش^۷

از جمله تئوری‌های مرتبط دیگر با متغیر امید به آینده، تئوری مقایسه اجتماعی^۸ است. این تئوری بیان می‌دارد که ارزیابی از خود تا حدی به مقایسه با دیگران بستگی دارد، این نکته مورد تأکید تئوری مقایسه اجتماعی و شخص فستینگر بود. به اعتقاد فستینگر^۹ انسان نیاز به ارزیابی خود دارد که این ارزیابی ریشه در مقایسه با دیگران

1. Maslow
2. Hierarchy of Needs
3. Physiological Needs
4. Safety Need
5. Social Needs
6. Esteem or ego Needs
7. Self Actualization Needs
8. Social comparison theory
9. Festinger

داشته و در نهایت باعث بروز رضایت یا نارضایتی می‌گردد که در واقع وجود رضایت باعث نشاط اجتماعی می‌گردد و نارضایتی باعث عدم نشاط اجتماعی می‌گردد. اگرچه قضایای فستینگر متغیرهای قابل توجهی را در بروز رضایت یا نارضایتی درونی مورد تأکید قرار می‌دهد اما به نظر می‌آید حلقه‌های پیوندی متغیرهایی که در نهایت باعث عدم امید به آینده می‌گردد کامل نیست به همین جهت تئوری‌های احساس محرومیت نسبی^۱ تا حدی این گره را گشوده و به درک از موضوع کمک می‌نمایند. از نظر «تدا رابرت گر»^۲ محرومیت نسبی زمانی به وجود می‌آید که فردی چیزی را مشاهده کند که خودش ندارد اما دیگری دارد و آن فرد مایل است که آن چیز را داشته باشد (رفیع پور، ۱۳۷۸: ۴۴) و در تعریف مفهومی، محرومیت نسبی عبارت است از اختلاف منفی میان انتظارات مشروع و واقعیت (گر، ۱۳۷۷: ۵۴). از نظر گر، هر چه امکانات پیشرفت و ارتقاء در افراد و گروه‌های مرجع دیگر (یعنی در گروه‌هایی که انسان خود را با آنها مقایسه می‌کند) بیشتر باشد، انتظارات انسان‌ها بیشتر می‌شود و یک نوع احساس بی‌عدالتی نسبی به وجود می‌آید. در ضمن هر چه امکان دستیابی به ارزش‌های مورد نظر یا ارتقاء اجتماعی کمتر باشد نیز، محرومیت نسبی افزایش پیدا می‌کند (رفیع پور، ۱۳۷۸: ۴۵).

بنابراین شرایط زندگی برای اقشار ضعیف به صورتی است که سبب به وجود آمدن شرایط فرهنگی خاصی برای آنان می‌شود، به طوری که از یک سو فقر فرهنگی^۳ و مشکلات مالی و از سوی دیگر دیدن زندگی شهرنشینان طبقه بالا که از امکانات امروزی بهره‌مند هستند، سبب ایجاد نارضایتی عمیق و گسترش محرومیت نسبی در میان این اقشار جامعه می‌شود. بر اساس این دیدگاه وقتی انسان‌ها به مقایسه خود با دیگران می‌پردازند و در این رابطه وقتی احساس فقر و بی‌عدالتی می‌کنند واکنش‌های

---

1. The theory of relative deprivation
2. Teda robert ger
3. cultural poverty

شدید عاطفی (مانند تعویض شغل، کارشکنی و ناامنی و...) انجام می‌دهند و وقتی این احساس به‌عنوان درجه خود برسد، به احساس تضاد اجتماعی^۱ می‌انجامد و تعارضات شدیدی را در پی دارد (رفیع پور، ۱۳۷۸). هر چه این فاصله بیشتر باشد، احساس محرومیت نسبی و بی‌عدالتی توزیعی^۲ نیز بیشتر می‌شود. بدین ترتیب که در اولین گام برای بالا بردن میزان امید به آینده باید نشاط و احساس عدالت اجتماعی بالا رود، زیرا مطالعات گذشته نشان می‌دهد که امید بالاترین همبستگی را با نشاط داشته است، از این رو بالا رفتن میزان امید به آینده، احساس نشاط را افزایش داده و از طرف دیگر بالا رفتن میزان نشاط اجتماعی خود امید به آینده را بازتولید می‌کند (هزارجوبی و صفری شالی، ۱۳۸۹). به نظر می‌آید کماکان می‌توان این زنجیره روابط علی را با استفاده از «تئوری برابری»^۳ و «ارزش منزلت»^۴ کامل کرد. چرا که مقایسه به‌تنهایی و مستقیماً به محرومیت نسبی نمی‌انجامد بلکه اگر در نتیجه مقایسه برای فرد چنین پنداشتی بروز نماید که بر اساس میزان سرمایه‌گذاری، پاداش او در مقایسه با دیگران عادلانه و منصفانه نیست، دچار احساس محرومیت نسبی گردیده که این خود مقدمه بروز ناراضی‌های فردی و اجتماعی است و در نتیجه منجر به عدم نشاط و عدم امیدواری به آینده می‌گردد. به عبارت دیگر درک از منصفانه یا غیرمنصفانه بودن روابط، پاداش‌ها و هزینه‌ها زمینه‌ساز فرایندهای مهمی است: در نظریه ارزش منزلت نیز سطوح داده‌ها را به‌اندازه سطوح پاداش‌ها مورد توجه قرار می‌دهد.

در حقیقت منصفانه بودن پاداش‌ها نکته مهمی در درک از عدالت در روابط است. این همان نکته‌ای است که مورد تأکید «تئوری برابری»^۵ آدامز نیز قرار گرفته است. بنابراین نظریه، هر فرد خصوصیات و قابلیت‌هایی چون تجربه، تبحر، تحصیلات،

-
1. Social conflict
  2. distributive injustice
  3. Equality Theory
  4. Value of Dignity
  5. Adams

هوش، استعداد و ... را با خود به محیط اجتماعی و یا سازمان و فعالیت خود وارد می‌کند و در مقابل انتظار دارد محیط نیز متناسب با این خصوصیات، مزایا و پاداش‌هایی در اختیارش قرار دهد. چنانچه شخص احساس کند که بین این دو دسته عوامل نوعی برابری و همپایگی وجود دارد، این امر در او آرامش و رضایت ایجاد می‌کند. به عبارت دیگر بشر همیشه در پی آن است که با او به‌طور منصفانه رفتار شود (Mc Kar & Costa, 1999: 53). در اینجا احساس برابری بین داده یا آنچه فرد وارد جامعه کرده است (سن، نیروی کار، مهارت و...) با ستانده یا آنچه فرد از جامعه دریافت کرده است (شغل، تسهیلات، امکانات رفاهی و ...) موجب رضایت‌مندی از زندگی، نشاط و در نهایت امید می‌شود. بر طبق این نظریه انسان به‌عنوان موجودی عقلانی و عاطفی در مقابل محرک‌های بیرونی رفتارهای خاصی از خود بروز می‌دهد که در فرایند جامعه می‌تواند تأثیرگذار باشد. رفتار فرد تحت تأثیر برخی عوامل بیرونی (محیط اجتماعی، رفتار سایر افراد) و عوامل درونی (نیازها و انگیزه فرد، ادراک و برداشت فرد) شکل می‌گیرد. انسان سعی می‌کند در مقابل این عوامل طوری رفتار کند که واکنش‌های ارضاکنده از خود نشان دهد. هرگاه دست زدن به عملی برای پاسخ به عوامل درونی و بیرونی کفایت کند، فرد دچار تعارض نمی‌شود، اما هرگاه پاسخ به این عوامل در عمل متفاوت و متضاد لازم باشد، فرد دچار تعارض و نگرانی خواهد شد و احساس رضایت، شادکامی و در نتیجه امیدواری نمی‌کند (الوانی، ۱۳۷۸: ۵۲-۵۴).

باید چند عامل در کنار هم قرار گیرند تا نارضایتی تحقق یابد. ۱. اعتقاد به وجود نابرابری، ۲. ارزیابی منفی از نابرابری، ۳. عدم مشروعیت هنجارهای توزیع. این نکته مورد تأکید ارزیابی از عادلانه بودن روابط که مهم‌ترین عنصر در عدالت توزیعی است مورد تأکید جیسو^۱ نیز قرار گرفته است. به اعتقاد وی ارزیابی‌ای که افراد از سهم خود از خواست‌ها^۲ ارند مهم‌ترین عامل در رضایت و یا نارضایتی است. یعنی تطبیق بین

---

1. Jasso
2. goods

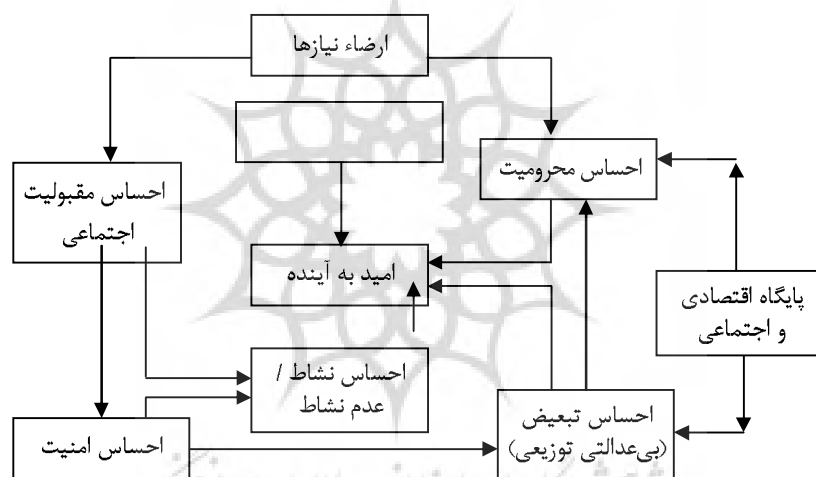
«شرایط واقعی» و «شرایط عادلانه» از نظر فرد عنصر تعیین‌کننده است و اگر استنباط و ارزیابی به درک از ناعادلانه بودن روابط بینجامد، عدالت توزیعی نقض شده و این باعث خشم و نارضایتی می‌گردد. عادلانه بودن روابط مبادله، از جمله اموری است که در تئوری مبادله نیز مورد تأکید قرار گرفته است. «مولم و همکارانش^۱» در پی تبیین ارزیابی از عدالت و اثر آن بر تداوم مبادله بودند. به اعتقاد اینان، کنشگر در مبادلات در پی به حداکثر رساندن سود است و به اعتقاد «مرکووسکی^۲» عدم تحقق این خواست، ارزیابی از بی‌عدالتی در مبادله و اختلال در روابط مبادله و در نهایت نارضایتی و عدم نشاط و ناامیدی را در پی دارد.

نظریه مقبولیت اجتماعی^۳ به انسان به‌عنوان منبع انرژی می‌نگرد که هدفش خودشکوفایی و تحقق اصول مربوط به آن است. طرح این‌گونه نگرش‌ها و تداوم آن، مازلو را بر آن داشت که به توانایی‌های پنهان انسان معتقد شده و به نظریه جنبش توانایی‌های نهفته در فرد پیوندد. این جنبش معتقد بود که باید به جنبه‌های مثبت زندگی انسان باور داشت و در جهت شکوفایی آن اقدام نمود و او را بر شناخت انگیزشی که بر مبنای کمبود بنا شده بود هدایت نمود (مازلو، ۱۳۶۷). بنابراین نظریه نیز می‌توان اذعان نمود که احساس مقبولیت اجتماعی می‌تواند بر میزان امید به آینده افراد اثرگذار باشد. اجماعی بین جامعه‌شناسان وجود دارد مبنی بر این که دین از منابع مهم معنا بخشی به زندگی است. به نظر ماکس وبر، تمام ادیان در طول تاریخ تلاش کرده‌اند تا نیاز به معنی را رفع کنند. یکی از ابعاد مهم جامعه‌شناسی دین وبر نیز نقش دین در معنا بخشی به زندگی است و این مسئله را بر نیازی انسان‌شناختی استوار می‌سازد: انسان نیازی متافیزیکی به جهان معنادار دارد. ماکس وبر^۴ در تبیین دین عنصر روان‌شناختی جستجو برای معنا را مورد توجه قرار می‌دهد (افشانی و جعفری، ۱۳۹۵):

-
1. Molem et al
  2. Mercoveski
  3. The theory of social acceptability
  4. Max Weber

بررسی میزان امید به آینده و عوامل مؤثر بر آن ... ۱۳۱

(۱۹۶). گاربانیو^۱ معتقد است که مذهب به صورت تکیه‌گاهی معنوی به کار می‌رود، به این دلیل امید به آینده را در فرد تقویت می‌کند و امید به آینده به‌نوعی از پسایندهای زندگی بامعناست که فرد با معنویت به معنای والاتر، بهزیستی و شکوفایی عمیق‌تری دست می‌یابد (نادی و سجادیان، ۱۳۹۰: ۵۶-۵۷). در مجموع با توجه به تمام پارامترهای یادشده می‌توان گفت که: احساس امنیت، دین‌داری، نشاط اجتماعی، احساس عدالت اجتماعی، احساس مقبولیت اجتماعی، ارضای نیاز و پایگاه اقتصادی و اجتماعی، بر روی متغیر امید به آینده و همچنین نشاط شهروندان مؤثر می‌باشند.

شکل ۱- مدل نظری تحقیق

فرضیه‌های تحقیق

- ۱- بین میزان احساس نشاط اجتماعی در بین شهروندان و میزان امید به آینده آن‌ها رابطه وجود دارد.
- ۲- بین میزان احساس محرومیت در بین شهروندان و میزان امید به آینده آن‌ها رابطه وجود دارد.
- ۳- بین میزان مقبولیت اجتماعی در بین شهروندان و میزان امید به آینده آن‌ها رابطه وجود دارد.
- ۴- بین میزان احساس امنیت در بین پاسخگویان و میزان امید به آینده آن‌ها رابطه وجود دارد.
- ۵- بین میزان پایبندی به معتقدات دینی در بین شهروندان و میزان امید به آینده آن‌ها رابطه وجود دارد.
- ۶- بین میزان ارضای نیازها در بین شهروندان و میزان امید به آینده آن‌ها رابطه وجود دارد.
- ۷- بین احساس عدالت اجتماعی در بین شهروندان و میزان امید به آینده آن‌ها رابطه وجود دارد.
- ۸- بین سطح پایگاه اقتصادی- اجتماعی شهروندان و میزان امید به آینده آن‌ها رابطه وجود دارد.

روش تحقیق

تحقیق حاضر به لحاظ نوع، توصیفی- تحلیلی است و به لحاظ اجرا در این تحقیق از روش اسنادی و میدانی (پیمایشی) و از تکنیک پرسشنامه با مقیاس‌های متفاوت استفاده گردید. جامعه آماری این تحقیق شامل کلیه افراد بالای ۱۸ سال ساکن در مناطق ۲۲ گانه شهر تهران (اعم از زن و مرد) است، که حدود ۵/۴۰۰/۰۰۰ نفر می‌باشند. اما

بررسی میزان امید به آینده و عوامل مؤثر بر آن ... ۱۳۳

از آنجا که جامعه آماری در ۲۲ منطقه پراکنده و در ۵ پهنه شمال، جنوب، مرکز، شرق و غرب است. در روش نمونه‌گیری در این تحقیق، تلفیقی از روش‌های نمونه‌گیری چندمرحله‌ای به صورت خوشه‌ای و مطابق (باهداف انتخاب مناطق نمونه، حوزه‌ها و بلوک‌ها) و نمونه‌گیری تصادفی، (برای انتخاب افراد نمونه در داخل بلوک‌ها) مورد استفاده قرار گرفت. در توضیح باید افزود که در خصوص سنجش مفهوم امید از برخی از گویه‌های مقیاس استاندارد شده «پرسشنامه امیدواری میلر»^۱ استفاده گردید، برای سنجش مفهوم نشاط نیز از پرسشنامه استاندارد شده آکسفورد و برای سنجش سایر مفاهیم تحقیق از مقیاس‌های محقق ساخته، استفاده شد و برای جمع‌آوری اطلاعات داده‌ها از تکنیک پرسشنامه ساخت‌یافته (با استفاده از طیف لیکرت) استفاده شد.

$$n = \frac{N.t^2.p.q}{N.d^2 + t^2.p.q}$$
$$n = \frac{5400000 \times (1/96)^2 \times (0/75) \times (0/25)}{5400000 \times (0/05)^2 + (1/96)^2 \times (0/05) \times (0/5)} = \frac{5184000}{13500.96} = 384 \approx 400$$

با توجه به فرمول، حجم نمونه تحقیق حدود ۴۰۰ نفر به دست آمد، اما با توجه به واریانس و پراکندگی در مناطق مختلف تهران، حدود ۵۰ درصد به حجم نمونه افزوده شد و پرسشنامه تحقیق در بین ۶۱۰ نفر از شهروندان تهرانی مورد مصاحبه قرار گرفت.

تعاریف مفاهیم

امید به آینده (متغیر وابسته): امید، تلاش برای آینده‌ای خوب است و بر اساس: پختگی (روابط با دیگران)، حس رقابت فردی، توانایی مقابله (کنار آمدن)، سلامت روانی، هدف‌داری و معناداری زندگی، حس تا حد امکان بهتر شدن ارزیابی می‌شود

(Miller, 1988: 52). امید از دیدگاه جامعه‌شناختی تمایلی روانی است که افراد را برای رسیدن به اهداف و آرمان‌های قابل دسترسی همگان، تلاشمند نموده و وابستگی آنان را به استقلال، حرکت به سوی آینده و تحکیم هویت اجتماعی و فردی فراهم می‌آورد. در واقع امید عبارت است از تمایلی که با انتظار وقوع مثبت همراه است و یا به عبارت دیگر ارزیابی مثبت از آنچه را که فرد متمایل است و می‌خواهد که به وقوع بپیوندد، چیزی یا کسی که فرد را منتظر آینده می‌سازد (صفری شالی، ۱۳۹۶). برای عملیاتی کردن (سنجش) این مفهوم در مطالعه انجام‌شده، امید حالت خاصی شبیه پیش‌بینی یک حالت و موقعیت خوب و خوشحال‌کننده و یا یک حالت بهبودی و رهایی از کشمکش‌های روانی آن در نظر گرفته شده است و از ۱۲ سؤال پرسشنامه استاندارد شده میلر که با شرایط جامعه مورد مطالعه بومی شده است و بر اساس طیف ۵ قسمتی لیکرت، مورد استفاده قرار گرفته است. گویه‌ها شامل: دید مثبت داشتن به آینده. احساس داشتن کسی که بتوان به او اعتماد کرد، هدف‌داری و معناداری زندگی و ...

متغیرهای مستقل

نشاط اجتماعی: به احساسات مثبت فرد و رضایت خاطر او از زندگی مربوط می‌شود (Argyle, 2001: 5) همراه با احساس برخورداری از رفاه. برای سنجش و عملیاتی کردن مفهوم نشاط اجتماعی، از پرسشنامه ۲۹ گویه ای شادی آکسفورد استفاده شده که نشاط به سه بُعد «احساسی»، «شناختی» و «اجتماعی» تقسیم شده است و هرکدام از این ابعاد دارای مؤلفه‌هایی هستند: ۱. بعد احساسی (احساس خوشحالی، امیدواری نسبت به آینده، خوش‌بینی به وقایع اطراف، دلگرم بودن به زندگی)، ۲. بعد شناختی (احساس رضایت از وضعیت کنونی در قیاس با گذشته و وضعیت ایده آل، احساس رضایت از بخش‌های مختلف زندگی مانند شغل، تحصیل، خانواده)،

بررسی میزان امید به آینده و عوامل مؤثر بر آن ... ۱۳۵

بعد اجتماعی (تمایل به داشتن روابط اجتماعی با دیگران، مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی، شوخ‌طبعی).

احساس عدالت اجتماعی: در عدالت توزیعی تعریف سه لایه از عدالت است که عبارت است از: (۱). دسترسی برابر به منابع و فرصت‌ها به لحاظ برقراری زمینه، گستره و دامنه آن ۲. توجه به اصل استحقاق و ضرورت‌ها و ۳. توجه به مکانیزم جبرانی و گسترش چتر حمایتی دولت در خصوص توجه به انواع گروه‌های هدف، اقشار آسیب‌پذیر و معلولان در حوزه‌های اجتماعی، جسمی و روانی (صفری شالی، ۱۳۹۲). این متغیر با استفاده از معرف‌هایی مانند استفاده یکسان از امکانات دولتی، احساس رعایت عدالت در جامعه و ... عملیاتی شده است.

احساس مقبولیت اجتماعی: بیانگر ارزش، احترام و منزلتی است که برای یک فرد از سوی خانواده و جامعه در نظر گرفته می‌شود. برای سنجش این مفهوم از گویه‌هایی مانند میزان احترام در خانواده و جامعه، پذیرش افراد از نظر ظاهری و پوشش و ... بهره برده شده است.

ارضای نیازها: نیاز در فرهنگ آکسفورد این‌گونه تعریف شده است: شرایطی که در آن وجود شیئی یا عملی که انسان فاقد آن است، ضرورت پیدا می‌کند. در واقع هرگونه احساس نشاط اجتماعی و نقصان جسمی و روحی و روانی است که فرد را برای جبران یا رفع آن به فعالیت وادار می‌دارد. برای سنجش این مفهوم امکان ارضای نیاز به وسیله معرف‌هایی مانند وضعیت جسمانی، تحصیلات، شغل و ... سنجیده شده است.

احساس امنیت: احساس امنیت مستلزم توانایی در حفظ آنچه را که شخص دارد و حصول اطمینان از تداوم برخورداری از آن در آینده است» (لوتانز، ۱۳۷۲: ۳۲). در تحقیق حاضر احساس امنیت در ابعاد مختلف جانی، اقتصادی و.. مورد سنجش قرار می‌گیرد.

دین‌داری: مجموعه شناخت‌ها، احساس‌ها و تمایلات نسبتاً پایدار و مثبت نسبت به دین که در وضعیت عادی و طبیعی، اجتماعی و روانی، در فرد وجود داشته باشد و در کنش‌های وی نسبت به نیروی جذاب (خداوند) جهان، خود جامعه و تاریخ به ظهور برسد. برای سنجش و عملیاتی کردن این مفهوم از گویه‌هایی با مضامین میزان اعتقاد، عمل و پایبندی به فرایض و شرکت در مراسم مذهبی استفاده شده است.

احساس محرومیت: اختلاف بین آنچه فرد می‌خواهد و انتظار دارد؛ با آنچه که به دست می‌آورد (یعنی واقعیت موجود پایین‌تر از انتظار است) و همچنین در مقایسه با دیگرانی که او شرایط خود را با آن‌ها مقایسه می‌کند، از شرایط مطلوبی برخوردار نباشد یا پایین‌تر باشد. برای سنجش این مفهوم از افراد خواسته شده در طی یک فرایند ذهنی به ارزیابی و تطبیق بین شرایط خود با شرایط و وضعیتی که گروه و یا فرد مورد نظر وی از آن برخوردار است، پردازند.

پایگاه اقتصادی و اجتماعی: شاخص تلفیقی است مرکب از میزان درآمد خانوار، سطح تحصیلات فرد، رتبه با نمره منزلت شغلی و میزان دارایی، مایملک و متعلقات آزمودنی‌ها که نشانگر موقعیتی است که فرد در سلسله‌مراتب اجتماعی (قشربندی اجتماعی) احراز کرده است. استفاده از معرف‌هایی مانند: تحصیلات، درآمد، محل سکونت و... در این مفهوم مورد سنجش قرار گرفته است.

در پژوهش حاضر در ابتدا پرسشنامه مقدماتی تهیه شد و با مشورت و استفاده از نظرات صاحب‌نظران اعتبار صوری^۱ ابزار تحقیق به دست آمد. البته با استفاده از تحلیل عاملی^۲، اعتبار سازه^۳ تحقیق نیز به دست آمد. در این صورت می‌شود نتیجه گرفت اعتبار میزان انطباق بین تعریف مفهومی با تعریف عملیاتی آن‌ها وجود دارد. در ضمن بعد از تکمیل پرسشنامه به‌عنوان پیش‌آزمون (پری تست) از ضریب آلفای کرونباخ برای به

---

1. Face validity
2. Factor analysis
3. Construct validity

بررسی میزان امید به آینده و عوامل مؤثر بر آن ... ۱۳۷

دست آوردن میزان پایایی^۱ متغیرهای تحقیق استفاده شد. بدین ترتیب گویه‌هایی که همبستگی کمتری داشتند، حذف و اصلاح شدند و یا گویه‌های متناسب دیگری جایگزین آن‌ها شدند و در نتیجه در مجموع ضریب پایایی متغیرهای نهایی تحقیق به دست آمد. همان‌طور که از جدول ذیل مشخص است ضریب پایایی به دست آمده برای هر یک از متغیرها در حد بالا است و این موضوع نشان‌دهنده همبستگی درونی بین متغیرها برای سنجش مفاهیم مورد نظر است و بدین ترتیب می‌توان گفت که تحقیق ما از قابلیت اعتماد و یا پایایی لازم برخوردار است.

جدول ۱- میزان آلفای کرونباخ به دست آمده برای هر یک از متغیرهای تحقیق

شاخص	ضریب پایایی	شاخص	ضریب پایایی
نشاط اجتماعی	۰/۸۱	ارضاء نیازها	۰/۷۴
احساس عدالت اجتماعی	۰/۷۲	امید به آینده	۰/۸۲
احساس امنیت	۰/۷۸	پایبندی دینی	۰/۷۸
احساس محرومیت	۰/۷۹	احساس مقبولیت اجتماعی	۰/۷۹

تحلیل داده‌ها

تحلیل توصیفی

توزیع جنسی پاسخگویان نشان می‌دهد که ۵۱ درصد از پاسخگویان زن و ۴۹ درصد نیز مرد می‌باشند. توزیع سنی پاسخگویان نشان می‌دهد که بیشترین فراوانی مربوط به گروه سنی ۳۰ تا ۴۰ سال با حدود ۳۷ درصد است و در مقابل کمترین درصد پاسخگویان مربوط به گروه سنی بالای ۵۰ سال با حدود ۱۰ درصد است. میانگین سنی پاسخگویان حدوداً ۳۶ سال بوده است. در ضمن به لحاظ وضعیت تأهل، حدود ۵۹ از پاسخگویان متأهل و حدود ۴۱ مجرد بوده‌اند. از نظر منطقه محل سکونت نتایج نشان

---

1. reliability

داد که در نمونه تحقیق شهروندان همه مناطق (بالا، وسط و پایین شهر) حضور داشته‌اند. سطح پایگاه اقتصادی - اجتماعی شهروندان که ترکیبی از متغیرهای (میزان تحصیلات پاسخگو، وضعیت منزل مسکونی، متراژ مسکن، نوع شغل، میزان درآمد ماهیانه، میزان هزینه خانوار) است نیز مشخص شده است که ۴۸/۲ درصد پایگاه اقتصادی - اجتماعی خود را در سطح متوسط گزارش کرده‌اند.

جدول ۲- مقدار فراوانی و شاخص‌های آماری متغیر وابسته امید به آینده و متغیرهای مستقل تحقیق

متغیرها	مقادیر	کم	متوسط	زیاد	میانگین	انحراف معیار	تعداد گویه	حداقل	حداکثر
امید به آینده	فراوانی	۹۷	۱۸۲	۳۳۱	۴۲/۶۶	۶/۷۱	۱۲	۱۲	۶۰
	درصد	۱۵/۹	۲۹/۸	۵۴/۳					
احساس مقبولیت	فراوانی	۵۷	۱۷۶	۳۷۷	۱۴/۹۳	۲/۶۱	۴	۴	۲۰
	درصد	۹/۳	۲۸/۹	۶۱/۸					
نشاط اجتماعی	فراوانی	۱۷۷	۱۸۴	۲۴۹	۹۴/۱۰	۲۲/۵۳	۳۰	۳۰	۱۵۰
	درصد	۲۹	۳۰/۲	۴۰/۸					
احساس عدالت	فراوانی	۲۰۸	۲۱۹	۱۸۳	۱۱/۸	۲/۹۴	۴	۴	۲۰
	درصد	۳۴/۱	۳۵/۹	۳۰					
ارضای نیاز	فراوانی	۱۳۳	۲۶۳	۲۱۴	۱۸/۹۹	۴/۳۷	۶	۶	۳۰
	درصد	۲۱/۸	۴۳/۱	۳۵/۱					
دین‌داری	فراوانی	۱۱۲	۱۷۵	۳۲۳	۱۴/۹	۳/۲۵	۴	۴	۲۰
	درصد	۱۸/۴	۲۸/۷	۵۳					
احساس امنیت	فراوانی	۱۳۴	۲۱۶	۲۶۰	۱۶/۳۲	۲/۶۹	۵	۵	۲۵
	درصد	۲۲	۳۵/۴	۴۲/۶					
احساس محرومیت	فراوانی	۱۲۷	۳۲۰	۱۶۳	۱۰/۳۷	۲/۲۸	۵	۵	۱۵
	درصد	۲۰/۸	۵۲/۵	۲۶/۷					
پایگاه اقتصادی و اجتماعی	فراوانی	۱۷۶	۲۹۴	۱۴۰	۱۱/۸۱	۲/۱۳	۶	۶	۱۸
	درصد	۲۸/۹	۴۸/۲	۲۳					

بررسی میزان امید به آینده و عوامل مؤثر بر آن ... ۱۳۹

جدول ۲ مقادیر توصیفی و شاخص‌های آماری متغیرهای مورد بررسی (اعم از متغیر وابسته امید به آینده و متغیرهای مستقل) را نشان می‌دهد. همان‌طور که هویدا است نتایج مربوط به متغیر امید به آینده حاکی از این است که ۵۴ درصد در حد زیادی به آینده امیدوار می‌باشند. با توجه به این که میانگین مفهوم امید به آینده ۴۲/۶۶ است و دامنه تغییرات توزیع نمرات مفهوم ساخته شده بین ۱۲ تا ۶۰ می‌شود که متوسط دامنه تغییرات نمرات عدد ۳۶ می‌شود، می‌توان گفت که میزان امید به آینده در نمونه تحقیق در حد بالایی است. در مورد متغیرهای مستقل نیز باید اذعان نمود متغیرهای نشاط اجتماعی، احساس امنیت و ارضای نیازها در سطح متوسط رو به بالا ارزیابی شده‌اند و متغیرهای احساس محرومیت و پایگاه اقتصادی و اجتماعی در سطح متوسط برآورد شده‌اند و متغیرهای احساس مقبولیت و دین‌داری در حد بالا و متغیر احساس عدالت با میانگین ۱۱/۸ در حد متوسط رو به پایین برآورد شده‌اند.

ماتریس همبستگی پیرسون بین متغیرهای تحقیق

در این قسمت و با در نظر گرفتن ملاحظات آماری لازم (کمی بودن مقیاس متغیرها، نرمال بودن توزیع داده‌ها و خطی بودن رابطه بین متغیرها) به کمک دستور همبستگی پیرسون به بررسی رابطه بین متغیرهای مستقل تحقیق و متغیر وابسته امید به آینده پرداخته شده است، که نتایج آن به‌قرار زیر است.

پرتال جامع علوم انسانی

جدول ۳- ماتریس همبستگی پیرسون بین متغیرهای تحقیق

متغیر	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹
احساس مقبولیت اجتماعی (۱)	۱								
احساس عدالت اجتماعی (۲)	۰/۲۱۶**	۱							
ارضاء نیاز (۳)	۰/۵۱۱**	۰/۳۰۵**	۱						
دین‌داری (۴)	۰/۳۳۲**	۰/۳۲۰**	۰/۲۹۶**	۱					
احساس محرومیت اجتماعی (۵)	-۰/۰۵۸	-۰/۱۴۸**	-۰/۲۲۴**	۰/۰۵۱	۱				
احساس امنیت (۶)	۰/۲۵۹**	۰/۲۰۹**	۰/۲۶۲**	۰/۳۳۵**	-۰/۱۰۵**	۱			
پایگاه اقتصادی- اجتماعی (۷)	۰/۰۴۳	-۰/۱۵۱**	۰/۰۴۲	-۰/۱۴۰**	-۰/۲۲۰**	۰/۰۰۷	۱		
نشاط اجتماعی (۸)	۰/۳۹۹**	۰/۳۲۴**	۰/۵۰۸**	۰/۳۷۵**	-۰/۱۸۹**	۰/۳۴۴**	۰/۰۰۱	۱	
امید به آینده (۹)	۰/۳۶۶**	۰/۱۲۲**	۰/۳۶۸**	۰/۲۰۴**	-۰/۲۳۹**	۰/۲۴۵**	۰/۱۵۴**	۰/۵۱۱**	۱

** معنادار در سطح خطای ۰,۰۱

نتایج حاصل از بررسی روابط بین متغیرهای مستقل و متغیر وابسته (امید به آینده) حاکی از این است که همه متغیرهای مستقل با امید به آینده رابطه معناداری دارند، همچنین شایان ذکر است به جز متغیر «احساس محرومیت اجتماعی» سایر متغیرهای مستقل با امید به آینده رابطه مستقیم و معناداری دارند. به بیانی دیگر با افزایش احساس مقبولیت اجتماعی، احساس عدالت اجتماعی، ارضاء نیاز، دین‌داری، احساس امنیت، پایگاه اقتصادی- اجتماعی و نشاط اجتماعی در بین شهروندان تهرانی، امید به آینده آن‌ها نیز افزایش می‌یابد، این در حالی است که با افزایش احساس محرومیت اجتماعی شهروندان، امید به آینده آن‌ها کاهش می‌یابد. لازم به ذکر است با توجه به نتایج ماتریس همبستگی، متغیر نشاط اجتماعی ($r = 0/511$) قوی‌ترین رابطه مثبت را با امید به آینده داشته است.

مقایسه امید به آینده به تفکیک متغیرهای جمعیت شناختی

میزان متغیر امید به آینده بر اساس وضعیت تأهل، جنسیت، سطح تحصیلات، سن و محل سکونت نیز مورد بررسی و آزمون قرار گرفته است. به منظور مقایسه امید به آینده به تفکیک جنس و وضعیت تأهل از آزمون تی مستقل استفاده شده است که نتایج آن به قرار زیر است.

جدول ۴- مقایسه میزان امید به آینده به تفکیک جنس و تأهل

متغیر		جنس	آماره‌های توصیفی		آماره‌های تحلیلی
			میانگین	انحراف معیار	
امید به آینده (۶۰-۱۲)	مرد	۴۱/۸۳	۶/۳۸	-۳/۰۳۷	۰/۰۰۲
	زن	۴۳/۴۷	۶/۹۲		
متغیر	تأهل	میانگین	انحراف معیار	t	sig
	امید به آینده (۶۰-۱۲)	مجرد	۴۲/۵۳	۷/۵۰	۱/۹۹۸
	متأهل	۴۲/۳۹	۵/۹۷		

نتیجه آزمون تی مستقل نشان می‌دهد که بین میزان امید به آینده مردان و زنان تفاوت معناداری وجود دارد ($P < ۰,۰۱$ ، $t = - ۳/۰۳۷$)، به نحوی که میزان امید به آینده زنان (با میانگین ۴۳/۴۷) بیشتر از میزان امید به آینده مردان (با میانگین ۴۱/۸۳) است. همچنین نتایج حاکی از این است که بین میزان امید به آینده مجردها و متأهلها تفاوت معناداری وجود دارد ($P < ۰,۰۵$ ، $t = ۱/۹۹۸$)، میزان امید به آینده مجردها (با میانگین ۴۳/۵۳) بیشتر از امید به آینده متأهلها (با میانگین ۴۲/۳۹) است. به منظور مقایسه امید به آینده به تفکیک سن، تحصیلات و مناطق محل سکونت از آزمون تحلیل واریانس یک‌راهه استفاده شده است.

جدول ۵- مقایسه امید به آینده به تفکیک سن

آزمون توکی		سن	آماره‌های تحلیلی		متغیر
			Sig	F	
۲	۱	میانسال (۵۰-۳۶ سال)	۰/۰۰۱	۶/۶۱۳	امید به آینده
۴۲/۸۱	۴۲/۸۱	بزرگسال (۵۱ سال و بالاتر)			
۴۳/۵۰		جوان (۳۵-۱۸ سال)			
۰/۶۹۸	۰/۲۱۵	سطح معنی‌داری			

نتایج حاصل از آزمون (t = ۶/۶۱۳، P < ۰,۰۱)، مؤید این مطلب است که بین میزان امید به آینده پاسخگویان سنین مختلف تفاوت معناداری وجود دارد. نتایج حاصل از آزمون توکی در رابطه با مقایسه میانگین‌ها نشان می‌دهد که کمترین میزان امید به آینده مربوط به میانسالان (با میانگین ۴۱/۴۰) و بیشترین میزان امید به آینده مربوط به جوانان (با میانگین ۴۳/۵۰) است.

جدول ۶- مقایسه امید به آینده به تفکیک تحصیلات

میانگین		تحصیلات	آماره‌های تحلیلی		متغیر
			Sig	F	
۲	۱	دیپلم و فوق‌دیپلم	۰/۰۰۱	۵/۹۳۲	امید به آینده
	۴۱/۷۹	زیر دیپلم			
	۴۲/۱۹	لیسانس			
۴۳/۲۱	۴۳/۲۱	فوق‌لیسانس و بالاتر			
۴۵/۱۸		سطح معنی‌داری			
۰/۰۷۹	۰/۳۱۱				

بررسی میزان امید به آینده و عوامل مؤثر بر آن ... ۱۴۳

نتایج حاصل از آزمون ($P < ۰,۰۱$ ، $t = ۵/۹۳۲$)، نیز نشان می‌دهد که بین میزان امید به آینده پاسخگویان با تحصیلات مختلف تفاوت معناداری وجود دارد. نتایج مقایسه میانگین‌ها نشان می‌دهد که کمترین میزان امید به آینده مربوط به پاسخگویان با تحصیلات دیپلم و فوق‌دیپلم (با میانگین ۴۱/۷۹) و بیشترین میزان امید به آینده مربوط به پاسخگویان با تحصیلات فوق‌لیسانس و بالاتر (با میانگین ۴۵/۱۸) است.

جدول ۷- مقایسه امید به آینده به تفکیک منطقه محل سکونت

متغیر	آماره‌های تحلیلی		میانگین
	Sig	F	
امید به آینده	۰/۲۶۱	۱/۳۶۵	پایین ۴۲/۱۴
			متوسط ۴۲/۸۶
			بالا ۴۳/۲۲

نتایج حاصل از آزمون ($P > ۰,۰۵$ ، $t = ۱/۳۴۵$)، مؤید این مطلب است که بین میزان امید به آینده شهروندان ساکن در مناطق مختلف تهران تفاوت معناداری وجود ندارد. مقایسه میانگین‌ها نشان می‌دهد که کمترین میزان امید به آینده مربوط به شهروندان ساکن در مناطق پایین تهران (با میانگین ۴۲/۱۴) و بیشترین میزان امید به آینده مربوط به شهروندان ساکن در مناطق بالای تهران (با میانگین ۴۳/۲۲) است.

آزمون رگرسیون چند متغیره عوامل مؤثر بر امید به آینده

به‌منظور برای بررسی عوامل مؤثر بر امید به آینده از رگرسیون چندمتغیره استفاده شده است. که نتایج آن در جدول زیر آورده شده است.

جدول ۸- آماره‌های تحلیل رگرسیونی تأثیر متغیرهای مستقل بر امید به آینده

شاخص	ضریب همبستگی (R)	R^2	R^2 تعدیل شده	F	سطح معناداری
مقدار	۰/۵۹۸	۰/۳۵۷	۰/۳۴۸	۴۱/۱۲	۰/۰۰۱

جدول ۹- بررسی میزان و جهت تأثیر متغیرهای مستقل بر امید به آینده

متغیر	ضرایب رگرسیون استاندارد نشده	خطای استاندارد	ضریب رگرسیونی استاندارد شده	t	سطح معنی‌داری
عدد ثابت	۱۶/۳۱۸	۲/۷۰۸	-	۶/۰۴۹	۰/۰۰۱
ارضاء نیاز	۰/۱۱۴	۰/۰۶۶	۰/۰۷۴	۱/۷۲۷	۰/۰۸۵
احساس مقبولیت	۰/۴۵۶	۰/۱۰۲	۰/۱۷۷	۴/۴۸۲	۰/۰۰۱
احساس عدالت	۰/۳۸۹	۰/۰۸۵	۰/۱۷۱	۴/۵۸۷	۰/۰۰۱
دین‌داری	۰/۰۴۸	۰/۰۷۶	۰/۰۲۴	۰/۶۲۳	۰/۵۳۴
احساس امنیت	۰/۱۴۰	۰/۰۹۰	۰/۰۵۶	۱/۵۴۷	۰/۱۲۲
احساس محرومیت	۰/۲۳۰	۰/۱۰۵	-۰/۰۷۸	۲/۱۹۲	۰/۰۲۹
پایگاه اقتصادی-اجتماعی	۰/۳۶۸	۰/۱۰۷	۰/۱۱۷	۳/۴۴۳	۰/۰۰۱
نشاط اجتماعی	۰/۱۶۱	۰/۰۱۶	۰/۴۱۵	۱۰/۰۱۵	۰/۰۰۱

بر مبنای اطلاعات جدول ۹ مشخص شد که ۳۴/۸ درصد از واریانس (تغییرات) متغیر امید به آینده توسط مجموع متغیرهای مستقل تبیین می‌گردد و با توجه به مقدار $F = 41/712$ و سطح معناداری به دست آمده که در سطح خطای کمتر از ۰/۰۱ معنادار است می‌توان گفت که مجموع متغیرهای یاد شده قادرند تغییرات امید به آینده را تبیین کنند. بر اساس جدول ۹ می‌توان گفت که همه متغیرهای مستقل به جز «ارضاء نیاز، دین‌داری و احساس امنیت» از عوامل مؤثر بر امید به آینده می‌باشند. تأثیر همه متغیرهای مستقل به جز متغیر «احساس محرومیت اجتماعی» بر امید به آینده افزایش است، یعنی با افزایش هر یک از آن‌ها امید به آینده نیز افزایش می‌یابد، اما با افزایش احساس محرومیت اجتماعی، امید به آینده کاهش می‌یابد. لازم به ذکر است که از بین

بررسی میزان امید به آینده و عوامل مؤثر بر آن ... ۱۴۵

متغیرهای مستقل، متغیر «نشاط اجتماعی» بیشترین تأثیر را بر امید به آینده دارد. همچنین گفتنی است ضریب بتای ۰/۴۱۵، نشاط اجتماعی بدان معناست که به ازای هر واحد افزایش در انحراف استاندارد نشاط اجتماعی، ۰/۴۱۵ واحد افزایش در امید به آینده به وجود می‌آید و از آنجاکه جهت این رابطه مثبت است، تغییر به صورت مستقیم و از نوع افزایش است. تفسیر سایر عوامل نیز بدین صورت است و صرفاً میزان و جهت اثر تغییر می‌کند. با توجه به این که در بین متغیرهای مستقل، متغیر «نشاط اجتماعی» بیشترین تأثیر را بر امید به آینده داشته است، در این قسمت به کمک رگرسیون خطی چندگانه، متغیر نشاط اجتماعی را به عنوان متغیر وابسته میانی (واسط) تعریف کرده و تأثیر سایر متغیرهای مستقل بر این متغیر مورد بررسی قرار گرفته است که نتایج حاصل از آن به قرار زیر است.

آزمون رگرسیون چند متغیره عوامل مؤثر بر نشاط اجتماعی (به عنوان متغیر وابسته میانی)

به منظور برای بررسی عوامل مؤثر بر نشاط اجتماعی از رگرسیون چندمتغیره استفاده شده است.

جدول ۱۰- آماره‌های تحلیل رگرسیونی تأثیر متغیرهای مستقل بر نشاط اجتماعی

شاخص	ضریب همبستگی (R)	R^2	R^2 تعدیل شده	F	سطح معناداری
مقدار	۰/۶۱۳	۰/۳۷۶	۰/۳۶۹	۵۱/۸۹۳	۰/۰۰۱

جدول ۱۱- بررسی میزان و جهت تأثیر متغیرهای مستقل بر نشاط اجتماعی

متغیر	ضرایب رگرسیون استاندارد نشده	خطای استاندارد	ضریب رگرسیونی استاندارد شده	t	سطح معنی‌داری
عدد ثابت	۴۴/۴۱۷	۶/۶۰۴	-	۶/۸۲۵	۰/۰۰۱
ارضاء نیاز	۱/۱۲۰	۰/۱۶۰	۰/۲۸۴	۷/۰۱۰	۰/۰۰۱
احساس مقبولیت	۰/۸۲۰	۰/۲۵۵	۰/۱۲۴	۳/۲۱۴	۰/۰۰۱
احساس عدالت	۰/۸۸۴	۰/۲۱۱	۰/۱۵۱	۴/۱۸۴	۰/۰۰۱
دین‌داری	۰/۸۴۵	۰/۱۹۰	۰/۱۶۴	۴/۴۴۶	۰/۰۰۱
احساس امنیت	۰/۸۷۴	۰/۲۲۶	۰/۱۳۶	۳/۸۷۳	۰/۰۰۱
احساس محرومیت	-۰/۹۹۷	۰/۲۶۲	-۰/۱۳۲	-۳/۸۹۹	۰/۰۰۱
پایگاه اقتصادی-اجتماعی	۰/۰۸۶	۰/۲۷۰	۰/۰۱۱	۰/۳۱۷	۰/۸۵۱

بر مبنای اطلاعات جدول بالا مشخص شد که ۳۷ درصد از واریانس (تغییرات) متغیر نشاط اجتماعی توسط مجموع متغیرهای مستقل تبیین می‌گردد. بر اساس جدول بالا می‌توان گفت همه متغیرهای مستقل به‌جز «پایگاه اقتصادی-اجتماعی» از عوامل مؤثر بر نشاط اجتماعی می‌باشند. تأثیر همه متغیرهای مستقل به‌جز متغیر «احساس محرومیت اجتماعی» بر نشاط اجتماعی افزایش‌دهنده است. لازم به ذکر است از بین متغیرهای مستقل متغیر «ارضاء نیاز» بیشترین تأثیر را بر نشاط اجتماعی دارد.

نتایج حاصل از تحلیل مسیر عوامل مؤثر بر امید به آینده

متغیرهای «ارضاء نیاز»، «احساس مقبولیت»، «احساس عدالت»، «دین‌داری»، «احساس امنیت»، «نشاط اجتماعی» و «احساس محرومیت اجتماعی» به‌عنوان متغیرهای مستقل معرفی شدند و متغیر وابسته اصلی و نهایی این پژوهش «امید به آینده» است که

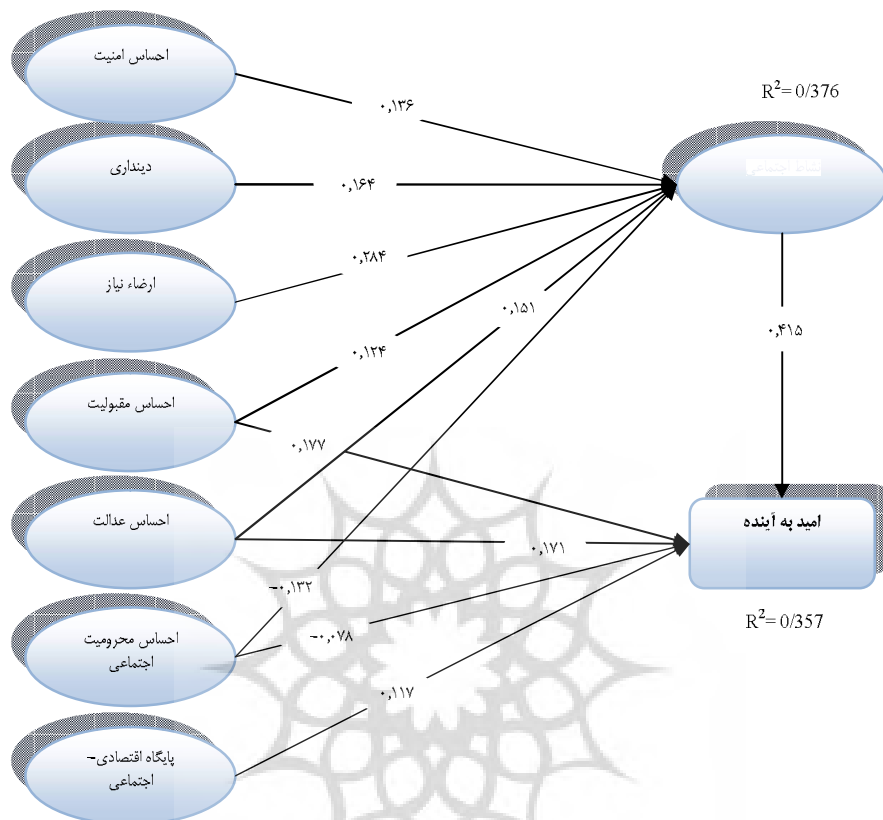
بررسی میزان امید به آینده و عوامل مؤثر بر آن ... ۱۴۷

در این قسمت، به بررسی نتایج حاصل از تحلیل مسیر عواملی پرداخته می‌شود که بر امید به آینده تأثیر گذاشته‌اند. البته قبل از اشاره به این نتایج، باید گفت که متغیرهای مستقل به سه شیوه (الف - اثر صرفاً مستقیم، ب- اثر صرفاً غیرمستقیم، ج- اثر مستقیم و هم غیرمستقیم) و با ضریب تأثیر مختلف بر امید به آینده (به‌عنوان متغیر وابسته) تأثیر داشته‌اند که در قسمت زیر به بررسی سهم نسبی تأثیر هر یک از متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته پرداخته شده است.

جدول ۱۲- نتایج حاصل از تحلیل مسیر اثرات مستقیم و غیرمستقیم متغیرهای تأثیرگذار بر امید به آینده

متغیر مستقل	متغیر وابسته	اثر مستقیم	اثر غیرمستقیم	کل اثر
نشاط اجتماعی	امید به آینده	۰,۴۱۵	----	۰,۴۱۵
پایگاه اقتصادی - اجتماعی		۰,۱۱۷	----	۰,۱۱۷
احساس مقبولیت اجتماعی		۰,۱۷۷	$(۰,۱۲۴) \times (۰,۴۱۵) = (۰,۰۵۱)$	۰,۲۲۸
احساس عدالت اجتماعی		۰,۱۷۱	$(۰,۱۵۱) \times (۰,۴۱۵) = (۰,۰۶۲)$	۰,۲۳۳
احساس محرومیت اجتماعی		-۰,۰۷۸	$(-۰,۱۳۲) \times (۰,۴۱۵) = (-۰,۰۵۴)$	-۰,۱۳۲
احساس امنیت اجتماعی		----	$(۰,۱۳۶) \times (۰,۴۱۵) = (۰,۰۵۶)$	۰,۰۵۶
دین‌داری		----	$(۰,۱۶۴) \times (۰,۴۱۵) = (۰,۰۶۸)$	۰,۰۶۸
ارضاء نیاز		----	$(۰,۲۸۴) \times (۰,۴۱۵) = (۰,۱۱۷)$	۰,۱۱۷

مدل ۲- مدل تحلیل مسیر

بحث و نتیجه‌گیری پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

امیدواری و خوش‌بینی از جمله نشانه‌های پویایی و نشاط در جامعه و انگاره‌ای برای پیشرفت اجتماعی است. امیدوار بودن مهم‌ترین انگیزه در زندگی انسان است و عدم امید به آینده و کسالت، موجب کناره‌گیری فرد از اجتماع، افسردگی و انزوای اجتماعی می‌شود که این عوامل خود کاهش فعالیت و کارایی را به دنبال دارند. همچنین ناامیدی در بُعد فردی موجب از بین رفتن نیرو و اراده لازم برای نیل به اهداف می‌شود. افراد ناامید نسبت به توانایی‌های خودباور نداشته و از آینده تصویری نامطلوب دارند و به

همین سبب سرخورده و منفعل می‌شوند. در مقابل، افراد امیدوار، از خلاقیت خود استفاده کرده و باعث پیشرفت جامعه و تأثیر مثبت در آن می‌شوند و این موضوع به نوبه خود، راه‌های رسیدن به آرزوها و امیدهای افراد را هموار خواهد کرد و انگیزه مضاعفی نیز برای برداشتن موانع پیش رو به وجود می‌آورد. بدین منظور در این پژوهش به مطالعه و تحلیل میزان امید به آینده و عوامل مؤثر بر آن (احساس مقبولیت اجتماعی، احساس عدالت، ارضا نیاز، دین‌داری، احساس امنیت، پایگاه اقتصادی-اجتماعی، نشاط اجتماعی و احساس محرومت) در بین شهروندان تهرانی پرداخته شد.

مطابق با یافته‌های توصیفی پژوهش، میزان برخورداری و سطح امید به آینده شهروندان در تهران متوسط رو به بالا ارزیابی شده است؛ که با نتایج تحقیق هزارجریبی و صفری شالی (۱۳۸۹) و داداش زاده (۱۳۹۴) مبنی بر میزان امید به آینده که در حد متوسط رو به بالاست تقریباً مطابقت دارد.

در بررسی رابطه بین عوامل (احساس مقبولیت اجتماعی، احساس عدالت، ارضا نیاز، دین‌داری، احساس امنیت، پایگاه اقتصادی-اجتماعی، نشاط اجتماعی و احساس محرومت) و متغیر وابسته امید به آینده، طبق یافته‌هایی که به دست آمده می‌توان گفت که همه متغیرهای مستقل با امید به آینده رابطه معناداری دارند، همچنین شایان ذکر است که به جز متغیر «احساس محرومیت اجتماعی» سایر متغیرهای مستقل با امید به آینده رابطه مستقیم و معناداری دارند. به بیانی دیگر با افزایش احساس مقبولیت اجتماعی، احساس عدالت اجتماعی، ارضاء نیاز، دین‌داری، احساس امنیت، پایگاه اقتصادی-اجتماعی و نشاط اجتماعی در بین شهروندان تهرانی، امید به آینده آن‌ها نیز افزایش می‌یابد، این در حالی است که با افزایش احساس محرومیت اجتماعی شهروندان، امید به آینده آن‌ها کاهش می‌باید. لازم به ذکر است با توجه به نتایج ماتریس همبستگی متغیر نشاط اجتماعی ($r = 0/511$) قوی‌ترین رابطه مثبت را با امید به آینده داشته است. هیلز و آرجیل (۲۰۰۱) معتقد هستند، نشاط بر نگرش و ادراکات شخصی مبتنی است و به حالتی اشارت دارد که مطبوع و دلپذیر است و از تجربه

هیجان‌های مثبت و خشنودی از زندگی نشأت می‌گیرد. طبعاً چنین حالت خوش‌آیندی با فقدان افسردگی، اضطراب، پرخاشگری، ناامیدی و سایر هیجان‌های منفی همراه است. بدین ترتیب نشاط عبارت است از: چگونگی داوری درباره نحوه گذران زندگی. این نوع داوری متأثر از ادراکات شخصی فرد و تجربه احساسات و عواطف مثبت است که بر سبک تبیین، قضاوت و تصمیم‌گیری او اثر می‌گذارد و یکی از علل تأثیرگذار در برقراری اصول بهداشت روانی و خوشبختی است و بر فضای شناختی و رشد آن اثر می‌گذارد. شادکامی یکی از ابعاد اصلی تجربه بوده و معمولاً در پی ایجاد پاسخ‌های مطلوب است که کارکرد مناسبی بر جای می‌گذارند. همچنین در رابطه با معناداری و رابطه متغیر احساس امنیت با متغیر وابسته امید به آینده باید اذعان داشت که این نتیجه با یافته پژوهش داداش زاده (۱۳۹۴) همخوانی دارد. همچنین یافته تحقیق حاضر مبنی بر رابطه معنادار میان دین‌داری و امید به آینده با یافته‌های تحقیق افشانی و جعفری (۱۳۹۵)، عبدالمهدی (۱۳۸۸)، علیزاده اقدم (۱۳۹۱)، امیرخان نژاد و صباغ (۱۳۹۵) نیز مطابقت دارد.

با توجه به نتایج آزمون‌های مقایسه امید به آینده به تفکیک متغیرهای جمعیت شناختی باید اذعان نمود که بین میزان امید به آینده مردان و زنان تفاوت معناداری وجود دارد، نتایج تحقیق حاضر ناهمسو با تحقیق داداش زاده (۱۳۹۵) و افشانی و جعفری (۱۳۹۵) است که مبنی بر عدم رابطه میان جنس و امید به آینده هستند. همچنین نتایج حاصل از آزمون تحلیل واریانس یکراهه (توکی) مؤید این مطلب است که بین میزان امید به آینده پاسخگویان سنین مختلف تفاوت معناداری وجود دارد. این نتایج همسو با تحقیقات افشانی و جعفری (۱۳۹۵)، علیزاده اقدم (۱۳۹۱) و عبدالمهدی (۱۳۸۸) است. همچنین مطابق با نتایج آزمون t بین میزان امید به آینده مجردها و متأهل‌ها تفاوت معناداری وجود دارد. نتایج تحقیق حاضر مؤید این مطلب است که بین میزان امید به آینده پاسخگویان با تحصیلات مختلف تفاوت معناداری وجود دارد. که

این نتایج با یافته‌های تحقیق افشانی و جعفری (۱۳۹۵) ناهمسو و با تحقیقات عبدالهی (۱۳۸۸) و عزیزاده اقدم (۱۳۹۱) همسو است.

در نهایت نتایج رگرسیونی حاکی از آن است که متغیرهای واردشده توانسته‌اند ۳۴/۸ درصد از تغییرات میزان امید به آینده را در بین شهروندان در شهر تهران تبیین کنند. از میان متغیرهای واردشده در مدل رگرسیونی، به ترتیب متغیرهای نشاط اجتماعی با مقدار بتای ۰/۴۱۵، احساس عدالت با مقدار بتای ۰/۱۷ و احساس مقبولیت با مقدار بتای ۰/۱۷ بیش‌ترین اثرگذاری را بر امید به آینده داشته‌اند. هرچقدر که افراد یک جامعه در رسیدن به اهداف مورد انتظار خود موفق شوند، رضایت ذهنی آن‌ها بالا رفته و این امر باعث افزایش نشاط و افزایش میزان امید به آینده آن‌ها می‌شود. به نظر اسنایدر اهداف عنصر کلیدی امید به آینده افراد محسوب می‌شود، چرا که امید به آینده حول دستیابی به اهداف می‌چرخد. به عبارتی افرادی به آینده امید خواهند داشت که هدف‌هایشان را تعیین می‌کنند و استراتژی خاصی را جهت رسیدن به آن در نظر می‌گیرند و همچنین انگیزه لازم برای اجرای آن اهداف را به وجود می‌آورند. بنابراین می‌توان استنباط کرد که متغیرهای مستقل مورد استفاده در این پژوهش، شرایطی را فراهم می‌سازند که شهروندان بتوانند استراتژی‌های لازم برای دستیابی به اهداف خود را طراحی نمایند و همچنین به‌واسطه فراهم آمدن نیاز (ارضای نیازها) و کسب مقبولیت و احساس امنیت ناشی از این متغیرها، انگیزه لازم جهت دستیابی به اهداف تعیین‌شده را در خود به وجود می‌آورند که خود زمینه‌ساز امید در آن‌ها خواهد شد.

در مورد امید باید خاطر نشان ساخت که امید روندی فعال و آموختنی است، شیوه‌ای از اندیشیدن است که رفتارهای خاصی را به دنبال دارد. امید مانند بذری است که در ذهن نوجوانان و جوانان کاشته می‌شود و با رشد فرد رشد می‌کند، از این‌رو لازم است که به عوامل تقویت‌کننده آن توجه شود. با توجه به تعاریفی که برای امید آمده، می‌توان گفت: حالت انتظار و فراهم کردن مقدمات و از بین بردن موانع، شرط امید و امیدواری است؛ بنابراین، اگر مورد انتظار از امور محال و یا دور از دسترس باشد یا

حالت انتظار وجود نداشته و فرد به آنچه پیش خواهد آمد یقین داشته باشد، هیچ‌یک یا برخی از اسباب و علل به وجود آمدن (مورد انتظار) را فراهم نکند، تحت عنوان امید و امیدوار قرار نمی‌گیرد. از سویی دیگر، از آنجاکه امید با تحرک و پویایی همراه است، برطرف کردن موانع و فراهم آوردن مقدمات، که از شرایط امیدواری است، نیاز به تفکر و اندیشه دارد تا به رفتاری هدفمند منتهی شود.

منابع

- ارجمندی نیا، علی‌اکبر؛ خان جانی، مهدی؛ محمودی، مریم. (۱۳۹۱)، امید و امیدواری: نظریه‌ها، مفاهیم و روش‌های ارتقای در جوانان و دانشجویان، تهران، دفتر مطالعات فرهنگی و برنامه‌ریزی اجتماعی، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.
- افشانی، سید علیرضا؛ جعفری، زینب. (۱۳۹۵)، رابطه سرمایه اجتماعی و امید به آینده در بین دانشجویان دانشگاه یزد، فصلنامه علوم اجتماعی، سال ۲۵، شماره ۷۳.
- الوانی، سید مهدی. (۱۳۷۸)، نظریه برابری، مجموعه مقالات رفتار سازمانی، تهران، مرکز آموزش مدیریت دولتی، چاپ اول.
- امیر خان نژاد، امیرعلی؛ صباغ، صمد. (۱۳۹۵)، بررسی رابطه بین بیگانگی اجتماعی، فقر اقتصادی و اعتقادات دینی با امید به آینده دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی مرند، مطالعات جامعه‌شناسی، سال ۷، شماره ۲۶.
- داداش زاده، ناهید. (۱۳۹۴)، بررسی جامعه‌شناختی امید به آینده و احساس شادکامی در بین خانواده‌های شاهد و اینترگر و عوامل مرتبط با آن، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده حقوق و علوم اجتماعی، گروه علوم اجتماعی دانشگاه تبریز.
- رفیع پور، فرامرز. (۱۳۷۸)، آنومی یا آشفتگی اجتماعی، تهران: انتشارات سروش.
- ریو، جان مارشال. (۱۳۸۶) ف انگیزش و هیجان، ترجمه: یحیی سید محمدی، تهران: نشر ویرایش.
- صفدری، سلمان. (۱۳۷۴)، «رضایت اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته پژوهشگری اجتماعی، دانشکده ادبیات، دانشگاه شهید بهشتی.

بررسی میزان امید به آینده و عوامل مؤثر بر آن ... ۱۵۳

- صفری شالی، رضا. (۱۳۹۶)، بررسی میزان نشاط. (شادکامی) اجتماعی در بین مردم شهر تهران و عوامل مؤثر بر آن، پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- صفری شالی، رضا. (۱۳۹۲)، بررسی گفتمان عدالت اجتماعی در دولت‌های بعد از انقلاب اسلامی ایران، پایان‌نامه دکتری رفاه اجتماعی دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه علامه طباطبائی.
- صفری شالی، رضا. (۱۳۸۸) بررسی نشاط و امید در بین جوانان قم، کارفرما کارگروه فناوری اطلاعات استان، ناظر طرح دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم.
- عبدالهی، مهرناز. (۱۳۸۹)، تبیین جامعه‌شناختی امید به آینده، مجله رشد آموزش و پرورش، دوره ۱۴، شماره ۲.
- عزمی، سعیده. (۱۳۸۶)، بررسی رابطه جهت‌یابی آینده، امیدواری، هیجان خواهی تکانشی و رفتارهای پرخطر در بین نوجوانان دختر و پسر شهر تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه علامه طباطبائی تهران.
- علیزاده اقدم، محمداقرا. (۱۳۹۱)، بررسی میزان امید به آینده در بین دانشجویان و عوامل مؤثر بر آن، مجله جامعه‌شناسی کاربردی، شماره ۳۸.
- فاضل زاده، پریناز. (۱۳۸۵)، عوامل مؤثر بر امید به آینده جوانان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی.
- گار، تدرابرت. (۱۳۷۷)، چرا انسان‌ها شورش می‌کنند؟ تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- لوتانز، فرد. (۱۳۷۲)، ؟؟؟؟؟؟؟؟؟ رفتار سازمانی، ترجمه: غلامعلی سرمد، تهران: بانک مرکزی
- مازلو، آبراهام اچ. (۱۳۶۷)، انگیزش و شخصیت، ترجمه احمد رضوانی، مشهد: آستان قدس رضوی، چاپ اول.
- محققیان، زهرا؛ پرچم، اعظم. (۱۳۹۱)، ماهیت امید، مقایسه تطبیقی بین اسلام و مسیحیت، مجله معرفت ادیان، شماره ۱.
- میرزاییان، بهرام؛ حسن زاده، رمضان؛ مصلی جویباری، میترا. (۱۳۹۳)، سهم امید به آینده معلمان در پیش‌بینی شادکامی دانش آموزان دختر، مجله زن و جامعه، شماره ۱.
- نادى، محمدعلی؛ سجادیان، ایلناز. (۱۳۹۰)، تحلیل روابط معنای معنوی با بهزیستی معنوی، شادی ذهنی، رضایت از زندگی، شکوفایی روان‌شناختی، امید به آینده و هدفمندی در زندگی دانشجویان، مجله طلوع بهداشت، دانشکده بهداشت یزد، سال ۱۰، شماره ۳ و ۴.
- هزارجریبی، جعفر؛ صفری شالی، رضا. (۱۳۸۹)، بررسی مفهوم شادکامی اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن، فصلنامه علمی و پژوهشی برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، شماره ۳، سال دوم.

- Adams, S.A., & Partee, D.J. (1998). Hope: The critical factor in recovery. *Journal of psychosocial Nursing*, 36. (4).
- Argyle M. (2001). *The Psychology of Happiness*. London: Routledge.
- Alois, P. (2014). Income Inequality and Happiness: Is There a Relationship? *LIS working paper series*, No.614.
- Bonab, B.G. (2010). "Relation between Mental Health and Spirituality in Tehran University Student". *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 5: 887-891.
- Frank, J. (1968). The role of hope in psychotherapy *International Journal of psychiatry*, 5
- Frankel, V.E. (1984). *Man, s Search for Meaning: An Introduction to Logo therapy*. London: Hodder & Stoughton.
- Frederickson, B. L. (2009) *Positivity: Ground Breaking Research Reveals How to Embrace the Hidden Strength of Positive Emotions*, Overcome Negativity and Thrive. New York: Crown Publishing.
- Fowler, J. H., Christakis, N. A. (2008). Dynamic Spread of Happiness in a Large Social Network: Longitudinal Analysis Over 20 Year in the Framingham Heart Study. *British Medical Journal*, 337-338.
- Hills, P.& Argyle. M. (2001). *Happiness, introversion -extraversion and happy introverts*. Personality and Individual Differences.
- McCare, R. and Costa, P. (1999). *A five factor theory of personality*. In L. Pervin and O. John (eds), *Hand book of personality*(2nd edn, pp. 139-53). New York: Guilford.
- Miller, J.F. (1986). Development of an instrument to measure hope. University of Illinois at Chicago, Dissertation Abstracts International, B- 47/11, AAC8705572.
- Shaw, M, Costanzo, P.R. (1985). *Theories of socialpsychology USA*, Mc Grave.
- Snyder C.R. Ritschel L.A., Ravid, L.K. and Berg C.J. (2006). Balancing Psychological Assessments: Including strengths and Hope in client Reports. *Journal of clinical Psychology*, 62(1), 33-46.
- Snyder, C.R.; C. Harris, J.R. Anderson, S.A. Holleran, L.M. Irving, S.T. Sigmon & et al. (1991). "The will and the Ways: Development and Validation of an Individual-Differences Measure of Hope". *Journal of Personality and Social Psychology*, 60: 570-585.

بررسی تأثیر برنامه‌های شبکه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان بر

ازهم‌گسیختگی خانواده. (مورد مطالعه شهر تهران)

جعفر حسین پور* ، رضا عبدالرحمانی** ، رسول علیزاده***

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۲/۲۵ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۴/۲۴

چکیده

گرایش به تماشای برنامه‌های شبکه‌های ماهواره‌ای، تأسیس شبکه‌ها و پخش برنامه‌هایی به زبان فارسی از طریق این شبکه‌ها طی سال‌های اخیر موجی از نگرانی‌ها را در خصوص افزایش آسیب‌های اجتماعی، به‌ویژه آسیب‌های مرتبط با خانواده‌ها در سطح مسئولان نظام به همراه داشته است. بر همین اساس بررسی و تحلیل اجتماعی تأثیرات این برنامه‌ها بر ازهم‌گسیختگی خانواده‌ها در شهر تهران (فارغ از تمام عوامل مؤثر دیگر بر ازهم‌گسیختگی خانواده)، هدف اساسی مقاله حاضر است. چارچوب نظری مورد استفاده شامل نظریه وابستگی، نظریه استفاده و رضاهندی و در نهایت نظریه کاشت در حوزه ارتباطات و رسانه می‌باشد. روش این تحقیق

---

* دانشیار و عضو گروه علوم اجتماعی دانشگاه علوم انتظامی امین (نویسنده مسئول). j.sadat95@gmail.com

** دانشیار و عضو گروه علوم اجتماعی دانشگاه علوم انتظامی امین. rar0664@yahoo.com

*** کارشناس ارشد رشته اطلاعات دانشگاه علوم انتظامی امین. r.alizadeh67@chmail.ir

تحلیلی- توصیفی از نوع پیمایش بوده است. روش گردآوری اطلاعات میدانی و ابزار آن پرسشنامه محقق ساخته است. نمونه آماری آن ۱۳۷ نفر از مخاطبان برنامه‌های شبکه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان است که به روش تصادفی از میان کسانی که به‌نوعی درگیر موضوع اختلافات، تنش‌ها و شکایات مرتبط با خانواده بوده و برخی از آن‌ها به همین سبب به دادگاه مراجعه کرده و تشکیل پرونده داده‌اند، انتخاب شده‌اند. روایی پرسشنامه با استفاده از روش منطقی و پایایی آن از طریق آزمون آلفای کرونباخ (ضریب آلفا کل ۰/۸۹۴) به دست آمده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که بین تماشای برنامه‌های فارسی‌زبان شبکه‌های ماهواره‌ای و ازهم‌گسیختگی خانواده‌ها در تهران رابطه وجود دارد. علاوه بر این، نتایج تحقیق حاضر نشان می‌دهد که برنامه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبانی که در آن‌ها به ترویج روابط نامشروع می‌پردازند، مانند: نمایش سریال‌هایی که روابط آزاد جنسی را به‌طور مستقیم و غیرمستقیم ترویج می‌کنند و نیز برنامه‌های دیگری از این دست بیش از سایر برنامه‌ها در ازهم‌گسیختگی خانواده‌ها تأثیر دارند.

واژه‌های کلیدی: خانواده، ماهواره فارسی‌زبان، ازهم‌گسیختگی خانواده، هویت فردی، سبک زندگی غربی.

مقدمه و طرح مسئله

در سال‌های آغازین قرن بیست و یکم، جهان شاهد انقلابی شگرف در عرصه ارتباطات و اطلاعات و تکنولوژی بود. به نظر می‌رسد که اینترنت، موبایل، شبکه‌های اجتماعی و تلویزیون به‌عنوان نمادهای عینی تکنولوژی یادشده، ما را به هرسمتی خواهد، می‌برد. خانواده در تمام فرهنگ‌ها کانون شکل‌گیری هویت فرد است. هیچ فردی جدا از خانواده‌اش قابل‌تعریف نیست و خانواده رکن اصلی سازنده فرد و شخصیت اوست (ثنایی، ۱۳۷۹). خانواده بنیادی‌ترین شکل اجتماعی و اصلی‌ترین جزء هر اجتماعی است. اگر بگوییم دستیابی به جامعه‌ای سالم در گرو سلامت خانواده و تحقق خانواده

سالم و مستحکم مشروط به برخورداری افراد آن از سلامت روانی و داشتن ارتباط مطلوب با یکدیگر است، پربی‌راه نگفته‌ایم (نعمتی انارکی و خطیب زاده (۱۳۹۳). در حقیقت برپایی و استحکام هر بنایی ارتباط مستقیمی با پی‌ریزی صحیح و قدرت مقاومت ستون‌های آن دارد، به همین ترتیب استحکام و ثبات جامعه نیز همچون بنایی عظیم به استواری ستون‌های آن، یعنی خانواده، بوده و هرگونه کجی و سستی در بنای آن موجب فروریختگی ارکان جامعه می‌گردد. خانواده، مناسب‌ترین نظام برای تأمین نیازهای روحی و معنوی بشر است و بهترین بستر را برای تأمین امنیت و آرامش روانی اعضا، پرورش نسل جدید، اجتماعی کردن فرزندان و برآورده ساختن نیازهای عاطفی افراد فراهم می‌آورد.

یافته‌های برخی تحقیقات نشان می‌دهد که طی سال‌های گذشته و پس از آمدن ماهواره به فضای فرهنگی ایران، گرایش به تماشای برنامه‌های شبکه‌های ماهواره‌ای افزایش یافته، به قسمی به اعتراف برخی مسئولان بیش از ۷۵ درصد خانوارهای تهرانی دارای ماهواره هستند و عمدتاً به تماشای انواع برنامه‌ها (فیلم، سریال، موسیقی و...) می‌پردازند (گروه مطالعاتی دانشکده امنیت ملی، ۱۳۸۸). در چنین وضعیتی - که سازمان‌ها و نهادهای مرتبط در خصوص گرایش به استفاده از برنامه‌های فارسی‌زبان ماهواره‌ای اعلام هشدار داده‌اند - برخی برنامه‌های شبکه‌های ماهواره‌ای به‌گونه‌ای ناخودآگاه و برخی دیگر به‌طور هدفمند و تخصصی به هدف‌گیری و تمرکز بر تأثیرگذاری پیکره خانواده‌ها پرداخته‌اند. ترویج خانواده‌های بی‌سامان و لجام‌گسیخته، عادی‌سازی خیانت همسران به یکدیگر، عادی جلوه دادن روابط جنسی دختر و پسر پیش از ازدواج، ترویج فرهنگ باهم بودن به‌جای ازدواج و عادی جلوه دادن سقط‌جنین برای دختران (شکریگی، ۱۳۹۱) از جمله نتایج برخی از آن یافته‌های تحقیقات یادشده است. حال باید دید که تا چه اندازه چنین یافته‌هایی در خصوص تحولات و تغییرات خانواده‌ها، که به باور برخی محققان تأثیرات بیرون از خانواده می‌باشد مقرون به واقعیت است.

از این رو مقاله حاضر با علم به ورود شبکه‌های ماهواره به فضای ایران و نیز گسترش گرایش خانواده‌ها به تماشای برنامه‌های ماهواره‌ای، در صدد است تا صحت و سقم این یافته‌ها را به آزمون بگذارد. به این ترتیب که می‌خواهد بداند تا چه اندازه (فارغ از تأثیرات سایر عوامل فردی- اجتماعی بر ساختار خانواده) برنامه‌های شبکه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان بر ازهم‌گسیختگی خانواده‌های تهرانی تأثیرگذار بوده است. به عبارت دقیق‌تر سهم برنامه‌های شبکه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان در ازهم‌گسیختگی خانواده‌های تهرانی با تأکید این پرسش‌ها تا چه اندازه بوده است؟ الف) نقش برنامه‌های شبکه‌های ماهواره‌ای در ترویج روابط نامشروع؟ ب) نقش برنامه‌های شبکه‌های ماهواره‌ای در کاهش قبح طلاق، ج) نقش برنامه‌های شبکه‌های ماهواره‌ای در گسترش هویت فردی، و د) نقش برنامه‌های شبکه‌های ماهواره‌ای در ترویج الگوها یا سبک زندگی غربی تا چه اندازه بوده است؟

پیشینه تحقیقات

مروری بر یافته‌های تحقیقات دیگر نشان می‌دهد که برنامه‌های ماهواره‌ای با تأکید بر خانواده‌ها تا اندازه زیادی موضوع مطالعه سایر محققان بوده است.

نتایج یافته‌های فداکار دیلمانی (۱۳۸۰) با عنوان «اوقات فراغت جوانان شهرستان ارومیه، بررسی تأثیر عوامل فرهنگی برنامه‌های ماهواره‌ای تلویزیون بر قشر جوان» نشان می‌دهد که جوانانی که بیشتر در معرض تماشای برنامه‌های شبکه‌های ماهواره‌ای قرار دارند، بیشتر تمایل و گرایش به الگوهای رفتاری غربی مانند: دوستی‌ها و ارتباطات آزاد با دختران، پوشیدن البسه غربی، رقص دسته‌جمعی، موسیقی غیرمجاز، آرایش و مد و... از خود نشان می‌دهند.

نتایج تحقیق بهرامی و شاه‌آبادی (۱۳۸۵) با عنوان «بررسی نگرش و گرایش به کارکرد برنامه‌های شبکه‌های ماهواره‌ای و عوامل مؤثر بر آن (مطالعه موردی شهرک

سجادیه تهران) نشان داد که اکثریت پاسخگویان بر این باور بودند که ماهواره، اوقات فراغت مناسب و لحظات شادی را برای آنها فراهم می‌کند، این در حالی است که از سوی دیگر همین افراد نگران تغییراتی که ماهواره بر ساختار خانوادگی زندگیشان به وجود می‌آورد، نیز هستند.

یافته‌های تحقیق عربی و دیگران (۱۳۸۵) با عنوان «ماهواره و هویت جنسیتی دختران جوان» نشان داد که بین وجود ماهواره در منزل و هویت جنسی رابطه وجود دارد. تحقیقات دیگر در این باره نشان می‌دهد که بلوغ زودرس و دسترسی سریع به اطلاعات جنسی، باورهای غلط درباره مسائل عاطفی و جنسی، فراهم‌سازی گسست و درگیری بین نسلی، ایجاد زمینه‌های اختلاف و تنش بین همسران، کاهش تعاملات واقعی و وابستگی و اتلاف وقت، افت عملکردهای تحصیلی و شغلی، افزایش مصرف‌گرایی و اشاعه فحشا و بی‌بندوباری، افزایش فرار دختران، تبلیغ تنوع‌طلبی و هوس‌بازی از جمله دیگر یافته‌های تحقیقات محققان داخل کشور در خصوص تماشای برنامه‌های ماهواره‌ای است.

افهمی و آقا محمدی (۱۳۸۶) نیز در تحقیق خود با عنوان «بررسی عوامل مؤثر بر گرایش به ماهواره و تأثیر آن بر باورها و رفتارهای دینی مردم مشهد» دریافته‌اند که میانگین اعتقادات دینی و رفتارهای دینی در دو گروه کسانی که به ماهواره دسترسی دارند و کسانی که به ماهواره دسترسی ندارند، تفاوت قابل ملاحظه‌ای با یکدیگر دارند؛ به گونه‌ای که گروه دوم کمتر به رفتار دینی توجه و تأکید داشتند.

نعیمی (۱۳۹۱) در مقاله خود با عنوان «تأثیر تعامل خانواده و ماهواره در بروز پدیده طلاق» به این نتایج دست‌یافت که برنامه‌های پخش‌شده در ماهواره‌ها تا اندازه‌ای در ایجاد ارزش‌های مدرن در زوجین تأثیر داشته و این خود به طرح موضوع طلاق کمک کرده است.

گل چین و همکاران (۱۳۹۱) در تحقیق‌شان با عنوان مطالعه میزان و نوع استفاده از شبکه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان و مناسبات خانوادگی در بین شهروندان تهرانی،

دریافتند که خانواده‌هایی که از شبکه‌های ماهواره‌ای استفاده نمی‌کنند در قیاس با خانواده‌هایی که از شبکه‌های ماهواره‌ای استفاده می‌کنند به مراتب مناسبات خانوادگی بهتری دارند و در نهایت دو متغیر «میزان استفاده» و «نوع استفاده» از شبکه‌های ماهواره‌ای ۲۶ درصد از تغییرات مناسبات خانوادگی را تبیین می‌کنند. می‌توان گفت، هر قدر میزان استفاده از شبکه‌های ماهواره‌ای بالاتر باشد و هر چه خانواده‌ها به صورت منظم‌تر از برنامه‌های شبکه‌های ماهواره‌ای استفاده کنند، مطلوبیت مناسبات خانوادگی به‌طور کلی و نیز مطلوبیت روابط والدین و فرزندان و روابط زناشویی و اعتماد زناشویی آن‌ها کمتر خواهد شد.

یافته‌های تحقیق صفری شالی (۱۳۹۲) نشان می‌دهد که خانواده‌هایی که به برنامه‌های ماهواره‌ای تماشا می‌کنند در مقابل خانواده‌هایی که کمتر یا اساساً به این برنامه‌ها نگاه نمی‌کنند، از استحکام کمتری برخوردارند.

مزیدی شرف‌آبادی و همکاران (۱۳۹۳) در تحقیق خود با عنوان «مقایسه نگرش افراد مطلقه و متأهل پیرامون نقش ماهواره در انسجام خانواده» به این نتیجه رسیدند که میانگین میزان تأثیر منفی، شبکه‌های ماهواره‌ای بر انسجام خانواده از نظر نمونه آماری این تحقیق بیشتر از متوسط است ضمن این که افراد مطلقه و افرادی که از ماهواره استفاده نمی‌کردند نگرش منفی‌تری نسبت به تأثیر ماهواره بر انسجام خانواده داشتند. هرچه پاسخگو بیشتر از شبکه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان استفاده می‌کرد میزان تأثیر منفی ماهواره بر روابط زناشویی، روابط والدین و فرزندان، مناسبات خانوادگی و انسجام خانواده را کمتر ارزیابی می‌کرد.

فتحعلی زاده (۱۳۹۳) در مقاله‌اش: بررسی پیامدهای گسترش شبکه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان بر هویت فرهنگی خانواده و رحمانی و همکاران (۱۳۹۵) در تحقیق‌شان با عنوان «بررسی تغییرات فرهنگی ناشی از استفاده از رسانه ماهواره در حوزه ارزش‌های خانواده مورد مطالعه: خانواده‌های شهرستان فرابند فارس در سال ۹۴-۱۳۹۳» دریافتند که در بین رسانه‌های متنوع و نوین می‌توان از ماهواره به‌عنوان

یکی از پرمخاطب‌ترین رسانه‌ها در سراسر جهان یادکرد که امروزه نقشی مهم در رشد شخصیت افراد، بروز بحران هویت فرهنگی خانواده و ارزش‌های خانواده ایفا می‌کند. نتایج تحقیق نعمتی انارکی و خطیب زاده (۱۳۹۳) در مقاله خود با عنوان بررسی میزان تأثیرات روانی شبکه ماهواره‌ای فارسی‌زبان جم بر زنان مخاطب تهران، مطالعات عملیات روانی‌شان دادند که زنان بیننده شبکه ماهواره‌ای جم از رضایتمندی از زندگی زناشویی کمتر و بهداشت روانی نامطلوب‌تری نسبت به زنان غیر مخاطب ماهواره برخوردارند، همچنین بین رضایتمندی از زندگی زناشویی و بهداشت روانی و "میزان تماس‌های شبکه ماهواره‌ای جم" رابطه معنادار و منفی وجود داشت.

ایل زکی (۱۳۹۵) بر تأثیر برنامه‌های ماهواره‌ای بر سبک زندگی و حقوق بشر. صیانت از حقوق زنان؛ هاشمیان فر و خدایی (۱۳۹۴) بر تحلیل محتوای سریال‌های ماهواره در ارائه الگوی نقش به زنان و کاهش امنیت خانواده‌ها (تحلیل محتوای کیفی سریال کوزی گونی پخش‌شده از شبکه جم. تی. وی)؛ نعمتی انارکی و خطیب زاده (۱۳۹۴) بررسی تأثیر سرمایه‌های شبکه ماهواره‌ای بر میزان رضایتمندی زنان در روابط زناشویی؛ (مورد مطالعه: شبکه ماهواره‌ای جم) روابط رضایتمندی زناشویی؛ رحمانی و وحیدا و اسماعیلی (۱۳۹۵) در خصوص تغییرات فرهنگی ناشی از استفاده از رسانه ماهواره در خانواده؛ بهرامیان یاقوتی (۱۳۹۵) در خصوص تأثیرات رابطه استفاده از شبکه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان و پای بندی به هویت فرهنگی در زنان شهر تهران بر پای بندی بسیار کمتری به هویت فرهنگی و تضعیف هویت فرهنگی زنان و بالاخره رحمانی و همکاران (۱۳۹۶) بر تأثیر این برنامه‌ها بر تغییرات فرهنگی خانواده‌ها تأکید داشتند.

در تمام نظریه‌های تأثیر رسانه‌ای جمعی، دو موضوع خانواده‌ها، کودکان و موضوعاتی جنسیتی در رأس دغدغه‌های محققان ارتباطات بوده است (هاترنر و

شاورز^۱، ۱۹۹۳؛ بوهم، ۲۰۱۸). برای نمونه مرتون همراه با لاسول از جمله کسانی بودند که بر تأثیر تماشای تلویزیون و رسانه‌های دیگر بر روی خانواده (مک کوایل، ۲۰۰۲؛ کازنون، ۱۳۸۲) و ساختارهای آن نظریه‌هایی را ارائه کردند (مرتون، ۱۹۶۸). تحقیقات بوهم^۲ بر روی سنت‌های خانوادگی، ارزش‌ها و ساختار خانواده و یافته‌های مک‌گرا^۳ (۲۰۱۲) در خصوص تأثیر تماشای رسانه‌های جدید (ماهواره و اینترنت) بر روی تعاملات خانوادگی، همسایگی و سبک زندگی از آن جمله است. انتشارات الزویر^۴ (۲۰۰۹) در یکی از تحقیقات بر روی تأثیر رسانه‌های جدید مانند ماهواره‌ها بر روی خانواده‌ها به این نتیجه رسید که رسانه‌های فوق تا اندازه‌ای زیادی بر اصول و چارچوب‌های خانواده‌ها از شیوه‌های ازدواج و زندگی تا تغییر سبک‌های زندگی مؤثر هستند. در همین خصوص تحقیقات هاپر^۵ نیز نشان می‌دهد که رسانه‌های به‌ویژه جدید تأثیرات غیرقابل انکاری بر فرآیندهای شکل‌گیری رفتارهای جدید، تغییرات اجتماعی و نیز ساختارهای نهادهای اجتماعی به‌ویژه خانواده‌ها داشته‌اند. بارنیدج^۶ (۲۰۱۵) بر روی نقش انتشار اخبار و پیام‌های شبکه‌های اجتماعی و رسانه‌ها بر روی مخاطبان تحقیق کرده به این نتیجه رسید که رسانه‌ها بر روی اجماع، توافق اجتماعی و جوان جمعی مؤثرند. سورت^۷ (۲۰۰۷) بر روی تأثیر رسانه در حوزه قضا و عدالت کیفری، خانواده‌ها و سیاست‌گذاری کار کرد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
مجله علمی علوم انسانی

1. Barbara Hattermer and H. Robert Showers (1993)
2. Helen Boehm(2018)
3. McGrath, S (2012)
4. ELSEVIER
5. Happer,Catherine (2013)
6. Barnidge, Matthew(2015)
7. Surette, R. (2007)

مبانی نظری

اگر بخشی از نظریه‌های حول مخاطب را که معتقدند این مخاطبان هستند که محتوای رسانه‌ها را شکل می‌دهند (مک کوائیل، ۱۳۸۰)، کناری نهیم؛ تحقیقات نشان می‌دهد که امروز علاوه بر اقناع، مخاطبان به انحاء مختلف تحت تأثیر رسانه‌ها قرار دارند. این تأثیر با توسعه انواع رسانه‌ها و تکنولوژی‌های نوین ارتباطی - اطلاعاتی و حضور بیش‌ازپیش آن‌ها در زندگی روزمره ما، تنها محدود به تغییر یا استحکام عقاید، نگرش‌ها، و رفتارها نیست (تن، ۱۳۸۸: ۲۴۳). بلکه رسانه‌ها به‌عنوان عامل مهم جامعه‌پذیری در تاروپود زندگی ما حضور داشته، به نشر افعال ناهنجار و نیز مابقی عرصه‌های زندگی اجتماعی کمک می‌نمایند (روز، ۲۰۱۰). بر این اساس نگرانی‌های اجتماعی زیادی^۱، در خصوص تأثیرات برخی رسانه‌ها وجود دارد (دوران، ۱۳۸۶: ۱۸۷)، که به لحاظ تاریخی سه دوره را طی کرده است (ویندال، سیگنایترز و اولسون، ۱۳۷۶: ۳۲۶؛ نیز نگاه کنید به مکلود و کوشکی و مکلود، ۲۰۰۹).

۱) رویکرد نظری قائل به تأثیرات قاطع: ظهور نظریه گلوله جادویی یا سوزن تزریق^۲، شاید گویاترین گزینه و توصیف برای نشان دادن تأثیرات بی‌چون‌وچرای رسانه‌ها بر مخاطبان است (دوران، ۱۳۸۶). به باور این گروه از محققان، رسانه‌ها هر جا که باشند از چنان قدرتی برخوردارند که می‌توانند عقاید، باورها، عادات زندگی و الگوهای رفتارها را مطابق میل کنترل‌کنندگان آن درآورده یا تغییر دهند بر اساس این دیدگاه رسانه‌ها و محتوای رسانه‌ای به‌مثابه علل ایجادکننده، مقوم، تشدید و تسهیل‌کننده پدیده‌ها در جامعه‌اند (مک‌کوائیل، ۱۳۸۵: ۷۲ و ۳۵۵). ۲) رویکرد نظری قائل به تأثیرات محدود: که با سلسله مطالعات بسیاری از محققان (مانند لازارسفلد ۱۹۴۴،

-
1. Corey Ross
  2. Social Anxiety
  3. McLeod D.M; Kosicki G.M; McLeod J.M. (2009).
  4. Magic bullet theory or hypodermic needle theory

برلسون ۱۹۵۹ و کلپر ۱۹۶۰) توام بود (سیسیل^۱، ۲۰۱۳)، بر این باور شدند که تأثیرات رسانه‌ها نه قطعی، بلکه اساساً احتمالی و با توجه به ویژگی‌های فردی و اجتماعی است (دوران، ۱۳۸۶؛ مک کوایل، ۱۳۸۵: ۳۵۶، سروت، ۱۹۹۸). ۳) و بالاخره رویکرد نظری قائل به تأثیرات نیرومند، که برای نخستین بار از سوی نئومان در مقاله‌ای با عنوان «بازگشت به مفهوم رسانه‌های جمعی قدرتمند» ارائه شد (مک کوایل، ۱۳۸۵: ۳۵۷). در این مرحله از تأثیرات رسانه‌ای با عطف توجه به مواردی چون، دگرگونی درازمدت (به‌جای دگرگونی‌های کوتاه‌مدت)، توجه بیشتر به تأثیرات شناختی تا تأثیرات عاطفی، دقت بیشتر در نقش متغیرهای میانجی مثل ساختار و انگیزه و اشکال نهادی تولیدات رسانه‌ای مواجهیم (مک کوایل، ۱۳۸۵: ۳۵۸؛ کریس^۲، ۲۰۱۳).

در حال حاضر نه فقط رسانه‌های جمعی به لحاظ تعداد و نوع بیشتر و پیچیده‌تر شده و گستره، سرعت انتقال پیام‌ها و سرعت دسترسی و حجم دریافت و تبادل اطلاعات دگرگون گردیده؛ بلکه مخاطبان و کاربران جدید و فعالی (افتاده، ۱۳۸۹؛ ایل زکی، ۱۳۹۵) به جهت تأثیرپذیری، که هم تولیدکننده و مصرف‌کننده اطلاعات (خلقتی، ۱۳۹۰) و هم به اشتراک‌گذارنده آن (مولایی، ۱۳۸۹) به وجود آمده است.

چارچوب نظری این پژوهش با تأکید بر سه نظریه مهم تأثیر رسانه‌ای و تلفیقی از نظریه کاشت، وابستگی و استفاده و خشنودی و قدرت رسانه (کاستلز، ۱۳۹۶: ۶۷؛ بوشمن و هشمن^۳، ۲۰۰۶ و هشمن، ۲۰۰۵) و نیز ماهواره‌هاست (رحمانی و وحیدا اسماعیلی، ۱۳۹۵؛ اسماعیلی و وحیدا و رحمانی، ۱۳۹۶). در نظریه بهره‌مندی و رضامندی، مهم‌ترین عنصر، شخص مخاطب است. فرض محوری الگوی استفاده و خشنودی این است که مخاطبان کم‌وبیش به صورت فعال به دنبال محتوایی هستند که بیشترین رضامندی را برای آن‌ها فراهم کند. درجه این رضامندی بستگی به نیازهای فردی دارد،

-
1. Cecil, A. (2013)
  2. Curtis, A. (2013)
  3. Bushman BJ, Huesmann LR

افراد هر قدر بیشتر احساس کنند که محتوای واقعی نیاز آنان را برآورده می‌کند، احتمال این که آن محتوا را انتخاب کنند بیشتر است (نقیب السادات و نظری، ۱۳۹۱). بر اساس نظر کاتز، می‌توان با اطمینان گفت که مردم در انتخاب رسانه‌ها به دنبال رسانه‌ای خواهند بود که بیشترین نیازهای مورد انتظار آن‌ها را از نظر «تنوع» و «جذابیت» رسانه‌ای تأمین نماید.

«نظریه وابستگی»، به‌عنوان مکمل نظریه «استفاده و رضامندی»، معتقد به وابسته بودن مخاطب به رسانه‌ها به علت رفع نیازهای خود است. به عبارت دیگر، نظریه وابستگی در ارتباط بین رسانه و مخاطب، بر درجه‌ای بالاتر از رفع نیازهای رسانه‌ای مخاطبان و آن «وابسته شدن» مخاطب به رسانه تأکید دارد. بر اساس این رویکرد، اگر رسانه‌ای بتواند نیازهای مخاطبان خود را، به هر نحو ممکن برآورده سازد، نه تنها رضایت و خشنودی آن‌ها را به همراه خواهد داشت، بلکه با تأثیری که آن رسانه در مخاطب اقناع شده خواهد گذاشت، نوعی وابستگی به رسانه را در مخاطب به دنبال خواهد داشت.

نظریه کاشت «گرنبر» به اشکال مختلف تأییدکننده دو نظریه استفاده و خشنودی - وابستگی است. به باور وی تلویزیون و ماهواره در بین رسانه‌های ارتباطی، عمومی‌ترین، پرکاربردترین و شاید بانفوذترین رسانه‌ای است که مردم به دنبال رفع نیازهای ارتباطی خود در استفاده از آن هستند. هر برنامه تلویزیونی و ماهواره‌ای که بیشترین قابلیت تنوع‌پذیری، جذابیت نسبی و روزآمد بودن را در شبکه‌های آن بدست آورد، محبوبیت بیشتری خواهد یافت. بر اساس نظریه کاشت این که مخاطب دقیقاً و در یک‌زمان خاص به چه برنامه‌ای نگاه می‌کند، چندان مورد توجه نیست، بلکه میزان تماشای تلویزیون به‌طور کل و در درازمدت مورد تأکید قرار می‌گیرد، چون فرض بر این است که مخاطبان تلویزیون در مورد محتوای برنامه‌های آن قدرت گزینشگری ندارند و خود محتوا را انتخاب نمی‌کنند و یا این که خیلی تفاوتی ندارد که کدام برنامه را تماشا کنند (هاشمن، ۲۰۰۷). این فرض، در واقع مفهوم دو نظریه «استفاده و

خشنودی» و «وابستگی» را اگرچه رد یا انکار نمی‌کند، با این اوصاف بر تأثیر این رسانه‌ها تأکید دارد (متانی و حسن‌زاده و فرهنگی، ۱۳۹۲؛ طباطبائی، ۱۳۷۷).

در تمام نظریه‌های تأثیر رسانه‌ای و البته تأثیر ماهواره‌ها به‌عنوان یکی از رسانه‌ها، خانواده از جمله مهم‌ترین موضوعات و عرصه‌های مورد توجه محققان و اندیشمندان ارتباطات بوده است (هاترنر و شاورز^۱، ۱۹۹۳؛ بوهم، ۲۰۱۸). برای نمونه مرتون همراه با لاسول از جمله کسانی بودند که بر تأثیر تماشای تلویزیون و رسانه‌های دیگر بر روی خانواده و ساختارهای آن نظریه‌هایی را ارائه کرد (مرتون، ۱۹۶۸) تحقیقات بوهم بر روی سنت‌های خانوادگی، ارزش‌ها و ساختار خانواده و یافته‌های مک‌گرا^۲ (۲۰۱۲) در خصوص تأثیر تماشای رسانه‌های جدید (ماهواره و اینترنت) بر روی تعاملات خانوادگی، همسایگی و سبک زندگی از آن جمله است. انتشارات الزویر^۳ (۲۰۰۹) در یکی از تحقیقات بر روی تأثیر رسانه‌های جدید مانند ماهواره‌ها بر روی خانواده‌ها به این نتیجه رسید که این رسانه‌ها تا اندازه زیادی بر اصول و چارچوب‌های خانواده‌ها از شیوه‌های ازدواج و زندگی تا تغییر سبک‌های زندگی مؤثر هستند. در همین خصوص تحقیقات هاپر^۴ نیز نشان می‌دهد که رسانه‌های به‌ویژه جدید، تأثیرات غیرقابل‌انکاری بر فرآیندهای شکل‌گیری رفتارهای جدید، تغییرات اجتماعی و نیز ساختارهای نهادهای اجتماعی به‌ویژه خانواده‌ها داشته‌اند.

برخی تحقیقات محققان با تأکید بر شگردهای تبلیغاتی مانند الف) خبر و گزارش، ب) برنامه‌های ورزشی یا نمایشی، ج) میزگردها و بمباران فرهنگی، د) فیلم‌ها و مجموعه‌های تلویزیونی، به تأثیر برنامه‌های ماهواره‌ای بر فحشا و بی‌بندوباری، نفوذ و تهاجم فرهنگی اشاره کرده‌اند (زاللی، ۱۳۹۴). موضوع دیگر ارائه انواع برنامه‌های ماهواره‌ای در قالب‌های مختلف برای تغییر ارزش‌های ملی و مذهبی (هفته‌نامه صبح

---

1. Barbara Hattmer and H. Robert Showers (1993)

2. McGrath, S (2012)

3. ELSEVIER.

4. Happer, Catherine (2013)

بررسی تأثیر برنامه‌های شبکه‌های ماهواره‌ای ... ۱۶۷

صادق، ۱۳۹۳؛ بی‌خانی، ۱۳۹۱) و حتی به قول لوفور (۱۹۹۹ به نقل از زالی، ۱۳۹۴) وجدان آدمی را دست‌کاری کرده، بسترهای مناسبی برای آسیب‌رسانی علیه خانواده فراهم می‌سازند (زالی، ۱۳۹۴). منادی (۱۳۸۵) اذعان داشته که کانال‌های ماهواره‌ای موجب می‌شوند زنان و دختران جوان، با تماشای فیلم‌ها و سریال‌های شبکه‌های فارسی‌زبان، مطابق حس همزادپنداری، به تقلید از نوع پوشش و آرایش هنرپیشگان برآمده، سعی در هرچه شبیه‌تر کردن خود با آنها کنند... و از این طریق این الگوها را در بینندگان خود درونی می‌کنند.

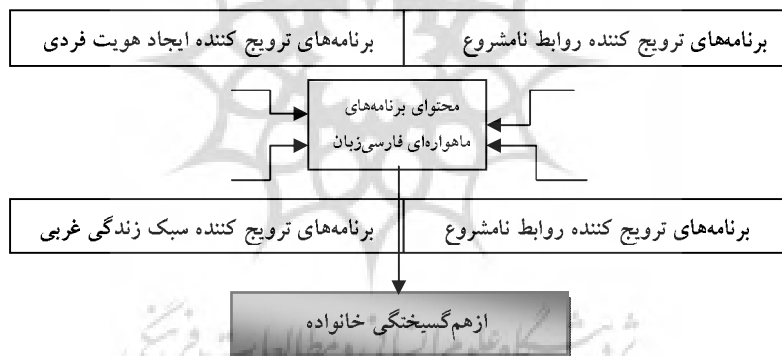
برخی یافته‌های در این باره نشان می‌دهد که اغلب سریال‌های خانوادگی ماهواره‌ها حاوی داستان‌هایی از عشق‌ها و روابط نامتعارفی است که بیننده بعد از مدتی به‌طور غیرارادی و ناخودآگاه به‌نوعی همسان‌سازی زندگی واقعی و شخصی خویش با تصاویر پخش‌شده از ماهواره اقدام می‌کند. مصادیقی چون خیانت به همسر، افزایش سن ازدواج، بی‌تفاوتی به حریم خانواده و بی‌بندوباری فکری و فرهنگی در جامعه، نمونه بارزی از نتیجه الگوپذیری از الگوهای غلط برنامه‌های ماهواره‌ای است (زالی، ۱۳۹۴؛ شکرپیگی، ۱۳۹۱)

موضوع دیگر در برنامه‌های ماهواره‌ای آن است که مرد (و البته زن) خانواده به‌عنوان یک فرد مطرح می‌شود که امیال فردی‌اش معیار رفتارهای او هستند. چنین فردی نه فقط خود را متعهد به دیگر اعضای خانواده نمی‌داند، که خود او مقدم بر تمام مناسبات خانوادگی است. بر این اساس برنامه‌های ماهواره‌ای با تعقیب یک خط سیر فکری که مهم‌ترین مفهوم آن «فردگرایی» است، سعی در بازاندیشی در مناسبات خانوادگی دارند (منادی، ۱۳۸۵؛ نیز نگاه کنید به ثنایی، ۱۳۷۹).

مجاز شمردن خیانت زن به شوهر و زشتی زدایی از روابط قبل از ازدواج و حتی حاملگی بدون روابط قانونی، پررنگ کردن زیبایی‌های ظاهری و جسمی در زنان، ترویج و عادی جلوه دادن خیانت زن و شوهر به یکدیگر، ترویج و عادی جلوه دادن خیانت زن و شوهر به یکدیگر (شکرپیگی، ۱۳۹۱)، ایجاد خانواده بی‌قید در برابر

خانواده‌های سنتی (زالی، ۱۳۹۴؛ هفته‌نامه صبح صادق، ۱۳۹۳)، ترویج مدگرایی و ارائه مدهای آرایشی و پوششی نابهنجار، همسر بی‌معنی می‌باشد، ترویج خانواده‌های بدون ازدواج (هم‌خانگی‌ها)، ازدواج سفید) یا وصلت آزاد است که عملاً نوعی ازدواج بدون پیوندهای قانونی یا شرعی است)، آموزش و جذاب جلوه دادن تفریحات ناسالم برای خانواده‌ها و جوانان، ایجاد این دیدگاه در زوج‌ها، همسر قانونی از لحاظ روانی یک مزاحم به شمار می‌رود و تعهد و پایداری به بودن در کنار او نیازی نیست؛ همه و همه باعث شده فیلم‌ها و سریال‌های ماهواره به‌طور هدفمند بر ساختارها و روابط خانواده‌ها تأثیرگذار باشند (زندى، ۱۳۸۵؛ رفیعی، ۱۳۸۴).

الگوی تحلیلی تحقیق

فرضیه اصلی: بین تماشای برنامه‌های ماهواره فارسی‌زبان با ازهم‌گسیختگی خانوادگی رابطه وجود دارد.

الف) فرضیه اول: بین تماشای محتواهای کاهش دهنده قبح طلاق در ماهواره‌های فارسی‌زبان با ازهم‌گسیختگی خانوادگی رابطه وجود دارد

- (ب) فرضیه دوم: بین تماشای محتواهای ترویج‌کنندگی هویت فردی در ماهواره‌های فارسی‌زبان با ازهم‌گسیختگی خانواده‌ها رابطه وجود دارد
- (ج) فرضیه سوم: بین تماشای محتواهای ترویج‌کنندگی الگوی (سبک) زندگی غربی در برنامه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان با ازهم‌گسیختگی خانواده‌ها رابطه وجود دارد
- (د) فرضیه چهارم: بین تماشای محتواهای ترویج‌کنندگی روابط نامشروع در برنامه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان با ازهم‌گسیختگی خانواده‌ها رابطه وجود دارد.

روش تحقیق

تحقیق حاضر با تأکید بر تأثیر برنامه‌های شبکه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان بر ازهم‌گسیختگی خانواده‌ها، از نوع توصیفی^۱ - تحلیلی با روش پیمایش^۲ است (اگرچه می‌شد با تحمل سختی‌های فراوان، به روش آزمایشی هم انجام گیرد). جامعه آماری (به سبب عدم امکان دسترسی به محتوای پرونده‌ها و عدم امکان مصاحبه با قضات و مسئولان پرونده‌ها) کلیه خانواده‌هایی انتخاب شدند که به دادگاه‌های خانواده در سه مجتمع دادگاه خانواده در شهر تهران (مستقر در ونک، بعثت و شهر زیبا)، مراجعه کرده و برخی از آنها به سبب بروز مشکلات جدی، در آنجا شکایت خانوادگی ثبت کرده بودند. از این میان خانواده‌هایی انتخاب شدند که مخاطبان برنامه‌های شبکه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان بوده‌اند (از طریق پرسش از خود جامعه آماری، که آیا برنامه‌های ماهواره‌ها را تماشا می‌کرده‌اند یا خیر). کل تعداد خانواده‌های یادشده اگرچه دقیقاً قابل پیش‌بینی نبود و در هر روز دقیقاً معلوم نبود که چند نفر حضور خواهند یافت، اما با توجه به آمارهای سال‌های گذشته، در حدود ۲۴۰ تا ۲۵۰ نفر در نظر گرفته شده و با

-
1. Descriptive Research
  2. Survey Research

استفاده از جدول مورگان ۱۵۰ نفر به روش تصادفی انتخاب شدند. به این صورت که در مدت خاصی از سال (برخی روزهای هفته) در ساعات مختلف صبح و بعدازظهر (از ماه‌های پس از فروردین‌ماه سال ۹۵ تا اواخر بهمن‌ماه همان سال، بدون نمونه‌گیری ماه‌های سال) به‌صورت حضوری به دادگاه‌های یادشده مراجعه و به خانواده‌های داوطلب، به‌صورت تصادفی پرسشنامه داده می‌شده است. با توجه به سختی و حساسیت موضوع (حضور در دادگاه و شکایت خانوادگی)، تنها ۱۳۷ پرسشنامه جمع‌آوری و بر اساس آن تحلیل‌ها صورت گرفت. روش گردآوری اطلاعات میدانی (حضور در دادگاه‌های خانواده) و ابزار آن پرسشنامه محقق ساخته بود. روایی^۱ پرسشنامه (که شامل ۲۹ گویه در ۵ محور بر اساس طیف پنج رتبه‌ای لیکرت بود) با استفاده از روش منطقی (یعنی پرسش از نخبگان) و پایایی^۲ آن از طریق آزمون ضریب آلفای کرونباخ (که ضریب آلفای کل برابر با ۰/۸۹۴) به‌دست آمده است.

تعاریف مفاهیم

ازهم‌گسیختگی: به‌نوعی منظور از هم‌پاشیدن کانون خانواده (تا جایی که اعضا به دادگاه مراجعه حتی، درخواست طلاق داده بودند) می‌باشد.

برنامه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان: منظور از برنامه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان، برنامه‌های هستند که از شبکه‌هایی فارسی با محتوای فارسی پخش می‌شوند، مانند فارسی وان، جم، پی.ام. سی و خاطره.

منظور از «ترویج‌کننده روابط نامشروع» یعنی روابط تعریف نشده و غیرشرعی و غیرقانونی را موجه جلوه دادن. منظور از «ترویج‌کننده کاهش قبح طلاق»، یعنی قبیح بودن و زشت و ناپسند بودن طلاق را در نزد مخاطبان پایین آوردن. «ترویج‌کننده ایجاد هویت فردی»، یعنی فردگرایی و دوری از جمع و به فکر خود بودن و جدا از دیگران و

-
1. Validity
  2. Reliability

بالاخره «ترویج کننده الگوهای (سبک) زندگی غربی»، یعنی صور زندگی غربی را به‌عنوان یک الگوی مطلوب و ثابت که متأثر از زندگی روزمره و مظاهر مختلف آن است موردتوجه قرار می‌دهد. یکی از راه‌هایی که می‌توان به درک بهتری از مفهوم «سبک زندگی» دست‌یافت، بررسی عناصر و مؤلفه‌هایی است که آن‌ها برای سبک زندگی برشمردند مانند: شیوه تغذیه، خودآرایی (نوع پوشاک و پیروی از مد)، نوع مسکن (دکوراسیون، معماری و اثاثیه)، نوع وسیله حمل‌ونقل، شیوه‌های گذران اوقات فراغت و تفریح.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

یافته‌ها

نتایج توصیفی یافته‌ها

نتایج توصیفی جمعیت شناختی: پیمایش‌های صورت گرفته در خصوص پاسخگویان به پرسشنامه تحقیق نشان می‌دهد که از کل تعداد نمونه‌ها، زنان ۵۷/۷ و مردان ۴۲/۳ درصد بودند؛ به لحاظ سنی ۴۶/۷ درصد از پاسخگویان ۳۱ تا ۴۱ ساله و ۲۶/۳ درصد کمتر از ۳۱ سال و ۲۱/۲ درصد بین ۴۱ تا ۵۱ سال و ۵/۸ درصد بقیه نیز از ۵۱ سال به بالا بودند. بیشترین پاسخ‌دهندگان در گروه سنی ۳۱ تا ۴۱ سال با ۴۶/۷ درصد قرار دارند. از کلیه پاسخگویان، ۴۸/۹ دارای مدرک تحصیلی کارشناسی و ۱۷/۵ درصد کارشناسی ارشد و دکترا، و ۱۶/۸ درصد فوق‌دیپلم و ۱۲/۴ درصد دیپلم و مابقی دارای مدرک زیر دیپلم بودند.

در پاسخ به چهار پرسش فرعی تحقیق این یافته‌ها (همراه با جداول) به دست آمدند.

جدول ۱- توصیف متغیر قبح طلاق

تعداد	حداقل	حداکثر	میانگین	انحراف معیار استاندارد	واریانس
۱۳۷	۱،۳	۵،۱۱	۳،۵۳	۱،۸۴	۰،۷۱

الف) پخش برنامه‌های ماهواره‌ای مرتبط با کاستن از قبح طلاق: نتایج نشان می‌دهد ۵۷/۸ درصد از پاسخ‌دهندگان (و با میانگی ۳/۵۳) معتقد بودند که برنامه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان در کاهش قبح طلاق تأثیر زیادی دارند.

جدول ۲- توصیف متغیر برنامه‌های ترویج کننده ایجاد هویت فردی

تعداد	حداقل	حداکثر	میانگین	انحراف معیار استاندارد	واریانس
۱۳۷	۱	۵،۱۱	۳،۳۸	۱،۹۱	۱،۸۲۱

بررسی تأثیر برنامه‌های شبکه‌های ماهواره‌ای ... ۱۷۳

ب) تأثیر برنامه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان در ایجاد هویت فردی: بر اساس نتایج به‌دست‌آمده ۵۱ درصد از پاسخ‌دهندگان (و میانگین ۳/۳۸) بر این باورند که برنامه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان در ایجاد هویت فردی تأثیر زیادی می‌گذارد.

جدول ۳- توصیف متغیر برنامه‌های ترویج کننده الگوی (سبک) زندگی غربی

برنامه‌های ترویج کننده	تعداد	حداقل	حداکثر	میانگین	انحراف معیار استاندارد	واریانس
سبک زندگی غربی	۱۳۷	۱,۴	۵,۱۱	۳,۹۷	۱,۷۲	۱,۵۲

ج) تأثیر برنامه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان در گرایش به سبک زندگی غربی: ۷۱/۷ درصد از پاسخ (و با میانگین ۳/۹۷) دهندگان معتقد بودند که برنامه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان در گرایش به سبک زندگی غربی تأثیر زیادی دارد.

جدول ۴- توصیف متغیر برنامه‌های ترویج کننده روابط نامشروع

برنامه‌های ترویج کننده	تعداد	حداقل	حداکثر	میانگین	انحراف معیار استاندارد	واریانس
روابط نامشروع	۱۳۷	۱,۱	۵,۱۱	۴,۱۴	۱,۶۵	۱,۴۲

د) تأثیر برنامه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان در ترویج روابط نامشروع: نتایج نشان می‌دهد که ۷۷/۹ درصد از پاسخ‌دهندگان (و با میانگین ۴/۱۴) اعتقاد داشتند که برنامه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان در ترویج روابط نامشروع تا اندازه زیادی مؤثرند. بررسی نرمال بودن توزیع متغیرها، به‌منظور روشن ساختن نوع آزمون مورد استفاده (آزمون‌های پارامتریک و یا ناپارامتریک) باید آزمون کنیم که آیا متغیرها از توزیع نرمال پیروی می‌کنند یا خیر. چنانچه متغیرها از توزیع نرمال پیروی کنند از آزمون‌های پارامتریک و اگر از توزیع نرمال پیروی نکنند باید از آزمون‌های ناپارامتریک استفاده شود. بدین منظور از آزمون کولموگراف اسمیرنوف استفاده شده است.

نتایج یافته‌های تحلیلی

بررسی نرمال بودن توزیع متغیرها

به منظور روشن ساختن نوع آزمون مورد استفاده (آزمون‌های پارامتریک و یا نا پارامتریک) باید آزمون کنیم که آیا متغیرها از توزیع نرمال پیروی می‌کنند یا خیر. چنانچه متغیرها از توزیع نرمال پیروی کنند از آزمون‌های پارامتریک و اگر از توزیع نرمال پیروی نکنند باید از آزمون‌های ناپارامتریک استفاده شود. بدین منظور از آزمون کولموگراف اسمیرنوف استفاده شده که نتایج آن برای هر متغیر به شرح زیر است:

جدول ۵- نتایج آزمون کولموگراف-اسمیرنوف^۱

متغیرهای مستقل تحقیق	مقدار آماره	سطح معنی‌داری و سطح خطا ۱،۱۵ می‌باشد
قیح طلاق	۱،۲۸	۱،۱۶۴
ایجاد هویت فردی	۱،۱۵	۱،۱۴
الگوی (سبک) زندگی غربی	۱،۳۳	۱،۱۵۸
روابط نامشروع	۱،۱۹	۱،۱۲

همان‌طور که مشاهده می‌شود هر چهار متغیر از توزیع نرمال (سطح معنی‌داری بزرگ‌تر از ۱/۱۵) برخوردار هستند.

سوالات تحقیق:

سؤال اول: تا چه اندازه شبکه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان، در کاهش قبح

طلاق مؤثر است؟

جدول ۶- آزمون t تک نمونه‌ای. تأثیر شبکه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان در کاهش قبح طلاق

	Test Value = 0				95% Confidence Interval of the Difference	
	t	df	Sig. (2-tailed)	تفاوت میانگین	پائین تر	بالا تر
	FA	۴۹،۱۲۸	۱۳۶	۰،۰۰۰	۳،۵۳۴۳۱	۳،۳۹۲۰

1. Kolmogorov-Smirnov (K-S)

بررسی تأثیر برنامه‌های شبکه‌های ماهواره‌ای ... ۱۷۵

با توجه به جدول بالا، t تک نمونه‌ای محاسبه شده از t جدول در سطح ۹۵ درصد بزرگ‌تر بوده است. بنابراین می‌توان ادعا نمود که شبکه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان در کاهش قبح طلاق مؤثر بوده‌اند، چرا که میانگین به دست آمده یک میانگین واقعی است.

سؤال دوم: تا چه اندازه شبکه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان، در ترویج ایجاد هویت فردی مؤثر است؟

جدول ۷- آزمون t تک نمونه‌ای. تأثیر شبکه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان در ترویج ایجاد هویت فردی

	Test Value = 0					
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					پائین تر	بالا تر
FB	۴۳,۹۷۵	۱۳۶	۰,۰۰۰	۳,۳۸۴۶۷	۳,۲۳۲۵	۳,۵۳۶۹

با توجه به جدول بالا، t محاسبه شده از t جدول در سطح ۹۵ درصد بزرگ‌تر بوده است. بنابراین شبکه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان می‌توانند با توجه به واقعی بودن میانگین‌ها، در ترویج ایجاد هویت فردی مؤثر باشند.

سؤال سوم: تا چه اندازه شبکه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان، در ترویج الگوی (سبک) زندگی غربی مؤثر هستند؟

جدول ۸- آزمون t تک نمونه‌ای. تأثیر شبکه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان در سبک زندگی غربی

	Test Value = 0					
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
FC	۶۴,۵۸۰	۱۳۶	۰,۰۰۰	۳,۹۶۶۴۲	۳,۸۴۵۰	۴,۰۸۵۹

با توجه به جدول بالا، t محاسبه شده از t جدول در سطح ۹۵ درصد بزرگتر بوده است. بنابراین شبکه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان می‌توانند به سبب واقعی بودن میانگین‌های به دست آمده، در الگوی (سبک) زندگی غربی مؤثر باشند.

سؤال چهارم: تا چه اندازه شبکه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان، در ترویج روابط نامشروع مؤثر هستند؟

جدول ۹- آزمون t تک نمونه‌ای. تأثیر شبکه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان در ترویج روابط نامشروع

	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference		
					Test Value = 0	Lower	Upper
					FD	۷۲,۹۶۵	۱۳۶

با توجه به جدول بالا، t محاسبه شده از t جدول در سطح ۹۵ درصد بزرگتر بوده است. بنابراین شبکه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان به سبب واقعی بودن میانگین‌ها، می‌توانند در ترویج روابط نامشروع مؤثر باشند.

نتایج تخمین تابع

در پژوهش حاضر متغیرهای وابسته از حالت دو ارزشی برخوردار هستند. یعنی بعضی متغیرها به عنوان متغیر بد (طلاق) و برخی به عنوان متغیر خوب (عدم طلاق) مدنظر هستند به طوری که متغیر خوب عدد صفر و متغیر بد عدد یک را به خود می‌گیرد. در حالتی که متغیرهای وابسته از حالت دو ارزشی برخوردار باشند، جهت تجزیه و تحلیل اطلاعات می‌توان از روش رگرسیون لجستیک استفاده نمود. پس معادله رگرسیون مورد تخمین در این تحقیق به صورت زیر می‌باشد:

$$y = a_0 + a_1 x_1 + a_2 x_2 + a_3 x_3 + a_4 x_4$$

که در آن: y : ازهم‌گسیختگی خانواده (صفر و یک) که با نماد y نمایش داده شده است. $X1$ // قبح طلاق // $X2$: ایجاد هویت فردی // $X3$: الگوی (سبک) زندگی غربی // $X4$: روابط نامشروع است.

با توجه به این که متغیر وابسته دو حالت می‌باشد بنابراین از مدل لاجیت جهت تخمین استفاده می‌کنیم که نتایج به شرح جدول زیر می‌باشد.

جدول ۱۰- متغیر وابسته: ازهم‌گسیختگی خانواده در ارتباط با متغیرهای مستقل

متغیرهای مستقل	مقدار آماره	سطح معنی‌داری*
قبح طلاق	۲۷,۵۱۲۴۵	۰,۰۰۲۷
ایجاد هویت فردی	۱۰,۷۳۶۶۱	۰,۰۰۰۹
الگوی (سبک) زندگی غربی	۱۶,۰۱۴۱۹	۰,۰۰۵۵
روابط نامشروع	۳۳,۷۶۶۷۴	۰,۰۰۱۳

تمام متغیرها از لحاظ آماری مثبت و معنادار می‌باشند و بیشترین اثر مربوط به روابط نامشروع در ازهم‌گسیختگی خانواده‌هاست بدین معنی که این شاخص بیشترین تأثیر را نسبت به سایر شاخص‌ها در شکل‌گیری طلاق دارد و قبح طلاق، الگوی (سبک) زندگی غربی و ایجاد هویت فردی در رده‌های بعدی قرار دارند.

توجه به این که متغیر وابسته دو حالت می‌باشد بنابراین از مدل لاجیت^۱ جهت تخمین استفاده می‌کنیم که نتایج به شرح جدول زیر می‌باشد.

جدول ۱۱- نتایج تخمین مدل^۱

Dependent Variable: Y				
Method: ML - Binary Extreme Value (Newton-Raphson / Marquardt steps)				
Sample: 1 137				
Included observations: 137				
Convergence achieved after 16 iterations				
Coefficient covariance computed using the Huber-White method				
Variable	Coefficient	Std. Error	z-Statistic	Prob.
FA	۲۷,۵۸۲۴۵	۹,۲۰۱۰۷۹	۲,۹۹۷۷۴۱	۰,۰۰۲۷
FB	۱۰,۷۳۶۶۱	۳,۲۳۱۵۲۲	۳,۳۲۲۴۶۴	۰,۰۰۰۹
FC	۱۶,۰۱۴۱۹	۵,۷۶۷۷۸۹	۲,۷۷۶۴۸۷	۰,۰۰۵۵
FD	۳۳,۷۶۶۷۴	۱۰,۵۲۸۷۴	۳,۲۰۷۱۰۳	۰,۰۰۱۳
C	۳۰۰,۵۵۶۵	-۹۷,۴۲۸۰۶	-۳,۰۸۴۹۰۷	۰,۰۰۲۰
McFadden R-squared	۰,۹۶۰۶۹۸	Mean dependent var		۰,۸۱۰۲۱۹
S.D. dependent var	۰,۳۹۳۵۶۷	S.E. of regression		۰,۰۸۲۵۱۱
Akaike info criterion	۰,۱۱۱۱۸۶	Sum squared resid		۰,۸۹۸۶۵۶
Schwarz criterion	۰,۲۱۷۷۵۵	Log likelihood		-۲,۶۱۶۲۶۹
Hannan-Quinn criter.	۰,۱۵۴۴۹۳	Deviance		۵,۳۳۲۵۳۷
Restr. Deviance	۱۳۳,۱۳۸۰	Restr. log likelihood		-۶۶,۵۶۹۰۲
LR statistic	۱۲۷,۹۰۵۵	Avg. log likelihood		-۰,۱۹۰۹۷
Prob(LR statistic)	۰,۰۰۰۰۰۰			
Obs with Dep=0	۲۶	Total obs		۱۳۷
Obs with Dep=1	۱۱۱			

با توجه به خروجی‌های مدل لجستیک، آماره والد^۱ محاسبه شده برای هر یک از متغیرها و سطح خطای محاسبه شده بیانگر معنی‌داری اکثر ضرایب در مدل است. تمام متغیرها به جز متغیرهای با احتمال ۹۵٪ معنی‌دار می‌باشند. مقدار درست‌نمایی^۲ برای این مدل برابر با ۲/۶ است که نشانگر توانایی بالای مدل در پیش‌بینی از هم‌گسیختگی است.

1. Backward Elimination Wald
2. Likelihood

همچنین آماره LR static که همان نقش F در رگرسیون خطی را بازی می‌نماید برابر ۱۲۸ و معنادار بوده که خود به معنای وجود رابطه صحیحی میان متغیر وابسته و متغیرهای مستقل می‌باشد. قدرت پیش‌بینی مدل با استفاده از داده‌های آزمایش و حد آستانه ۰/۵ بررسی شده است. مقادیر پیش‌بینی شده برای متغیر وابسته y (در معادله برازش شده) برحسب این که بالاتر یا پایین‌تر از حد آستانه احتمال واقع شوند در مقابل مقادیر واقعی مشاهده شده آن طبقه‌بندی می‌شوند. آماره McFadden R-squared که شبیه R^2 در رگرسیون خطی می‌باشد، در مدل برابر ۹۶ درصد می‌باشد. این آماره خوبی برازش مدل را اندازه‌گیری می‌کند و مقدار آن بین صفر و یک تغییر می‌کند. هرچه این مقدار نزدیک به یک باشد، میزان تطابق مدل با واقعیت بیشتر است، اما با توجه به این که اساساً R^2 می‌تواند برای مدل‌های غیرخطی، مدل‌های دارای متغیر وابسته تفاضلی، مدل‌های دارای متغیر وابسته مجازی (۱ و ۱) که در این تحقیق از این مدل‌ها استفاده شده است، کم باشد ولی این به معنای بدی برازش نیست.

آزمون والد

آماره والد برای هر یک از ضرایب همچون رگرسیون معمولی، نشان‌دهنده معنی‌داری ضریب مربوطه است. این آماره دارای توزیع χ^2 با درجه آزادی یک می‌باشد همان‌طور که در جدول زیر مشاهده می‌شود سطح معنی‌دار برای تمام ضرایب کمتر از ۵ درصد می‌باشد که این بدان معناست فرضیه صفر برای تمام ضرایب در سطح اطمینان ۹۵٪ رد شده و همه ضرایب معنادار هستند.

جدول ۱۴- نتایج آزمون والد

Wald Test:			
Equation: EQ01			
Test Statistic	Value	df	Probability
F-statistic	۲,۷۳۱۶۵۰	(۵,۱۳۲)	۰,۰۲۲۱
Chi-square	۱۳,۶۵۸۲۵	۵	۰,۰۱۷۹

آزمون هاسمر-لمشو

با توجه به نتیجه حاصل از آزمون هاسمر و لمشو (جدول ۱۳) مقدار این آماره در مدل برآورد شده دارای توزیع χ^2 با ۸ درجه آزادی و برابر با ۴٫۸ می‌باشد و احتمال آن بزرگ‌تر از ۰/۰۵ و برابر ۷۷ درصد بدست آمده است. بنابراین فرض صفر که بیانگر نکویی برازش است، پذیرفته می‌شود (رد نمی‌گردد) پس متغیرهای مستقل قدرت توضیح دهنده از هم‌گسبختگی را دارا می‌باشند. یعنی با استفاده از شاخص‌های مطرح شده می‌توان میزان از هم‌گسبختگی آن‌ها را در وجود یا عدم وجود از هم‌گسبختگی ارزیابی کرد.

جدول ۱۳- نتایج آزمون هاسمر-لمشو

Goodness-of-Fit Evaluation for Binary Specification								
Andrews and Hosmer-Lemeshow Tests								
Equation: EQ01								
Date: 08/21/16 Time: 13:21								
Grouping based upon predicted risk (randomize ties)								
	Quantile of Risk		Dep-0		Dep-1	Total	H-L	
	Low	High	Actual	Expect	Actual	Expect	Obs	Value
۱	۰٫۰۰۰۰	۰٫۰۰۰۰	۱۳	۱۳٫۰۰۰۰	۰	۰٫۰۰۰۰۰	۱۳	NA
۲	۰٫۰۰۰۰	۰٫۷۹۰۳	۱۳	۱۲٫۶۶۹۷	۱	۱٫۳۳۰۳۴	۱۴	۰٫۰۹۰۶۴
۳	۰٫۸۷۲۶	۱٫۰۰۰۰	۰	۰٫۳۱۳۶۱	۱۴	۱۳٫۶۸۶۴	۱۴	۰٫۳۲۰۸۰
۴	۱٫۰۰۰۰	۱٫۰۰۰۰	۰	۶٫۰E-۰۸	۱۳	۱۳٫۰۰۰۰	۱۳	۶٫۰E-۰۸
۵	۱٫۰۰۰۰	۱٫۰۰۰۰	۰	۴٫۰E-۱۱	۱۴	۱۴٫۰۰۰۰	۱۴	۴٫۰E-۱۱
۶	۱٫۰۰۰۰	۱٫۰۰۰۰	۰	۱٫۱E-۱۶	۱۴	۱۴٫۰۰۰۰	۱۴	۰٫۰۰۰۰۰۰
۷	۱٫۰۰۰۰	۱٫۰۰۰۰	۰	۰٫۰۰۰۰۰	۱۳	۱۳٫۰۰۰۰	۱۳	NA
۸	۱٫۰۰۰۰	۱٫۰۰۰۰	۰	۰٫۰۰۰۰۰	۱۴	۱۴٫۰۰۰۰	۱۴	NA
۹	۱٫۰۰۰۰	۱٫۰۰۰۰	۰	۰٫۰۰۰۰۰	۱۴	۱۴٫۰۰۰۰	۱۴	NA
۱۰	۱٫۰۰۰۰	۱٫۰۰۰۰	۰	۰٫۰۰۰۰۰	۱۴	۱۴٫۰۰۰۰	۱۴	NA
		Total	۲۶	۲۵٫۹۸۳۳	۱۱۱	۱۱۱٫۰۱۷	۱۳۷	NA
Andrews Statistic			۱۰٫۷۸۸۷		Prob. Chi-Sq(10)		۰٫۳۷۵۰	

نتیجه‌گیری تحقیق

همان‌گونه که در مراحل قبلی آمد، گرایش به تماشای برنامه‌های شبکه‌های ماهواره‌ای، تأسیس شبکه‌ها و پخش برنامه‌هایی به زبان فارسی از طریق این شبکه‌ها طی سال‌های اخیر موجی از نگرانی‌ها را در خصوص آسیب‌های مرتبط با خانواده‌ها را به همراه داشته است. از این رو تأثیرات این برنامه‌ها بر ازهم‌گسیختگی خانواده‌ها در شهر تهران (فارغ از تمام عوامل مؤثر دیگر بر ازهم‌گسیختگی خانواده)، هدف اساسی مقاله حاضر بود. یافته‌های تحقیق در این خصوص همگی نشان از این داشت که رسانه ماهواره همانند بسیاری دیگر از رسانه‌ها بر مخاطب خود تأثیرگذار بوده، اگرچه که این تأثیر با تأکید بر سن، جنس، شغل، میزان تحصیل، مدت‌زمان تماشای برنامه‌ها، گرایش‌های اولیه مخاطب و از این قبیل متفاوت است.

از جمله نتایج این تحقیق آن بود که برنامه‌های ماهواره‌ای عواملی هستند که تأثیر بسزایی در کاهش قبح طلاق در خانواده‌ها دارند. این یافته‌ها با یافته‌های زالی (۱۳۹۴) و هفته‌نامه صبح صادق (۱۳۹۳) و ثنایی (۱۳۹۴) که به اهداف ماهواره‌ها در ایجاد خانواده بی‌قید، ترویج خانواده‌های بدون ازدواج (هم‌خانگی‌ها)، ازدواج سفید (وصلت آزاد است که عملاً نوعی ازدواج بدون پیوندهای قانونی یا شرعی است) پرداخته‌اند؛ و نیز با یافته‌های گل‌چین و سخایی و افشانی (۱۳۹۱) که به بررسی تأثیر میزان و نوع استفاده از شبکه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان و مناسبات خانوادگی در بین شهروندان تهرانی پرداخته، هماهنگی دارد. این پژوهشگران به‌طور کلی بر این تأکید داشتند که بین پخش برنامه‌های شبکه فارسی‌وان و برخی دیگر از برنامه‌های شبکه‌های ماهواره با افزایش طلاق و ازهم‌گسیختگی خانواده‌ها رابطه معناداری وجود دارد.

نتیجه دیگر این که پخش برنامه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان از خلال پخش برنامه‌های باهدف گسترش حس استقلال و هویت فردی در زوج‌های جوان، ازهم‌گسیختگی خانواده‌های ایرانی مؤثر است. از جمله می‌توان به این نوع از برنامه‌ها

اشاره کرد: پخش برنامه‌هایی که با تبلیغ هنجارها و ارزش‌های جدید موجب شکل‌گیری هویت جدیدی در افراد می‌شوند، پخش برنامه‌هایی که در آن به تبلیغ عضویت در شبکه‌های اجتماعی می‌پردازند که این خود باعث شکل‌گیری و ترویج هویت فردی می‌شود و پخش برنامه‌هایی که باعث احساس پوچی، ازخودبیگانگی، تنهایی و غربت شده و رفته‌رفته موجب ایجاد هویت فردی در افراد می‌شود، از جمله مواردی است که از نظر پاسخ‌دهندگان سبب گرایش افراد به داشتن هویت فردی شده و با یافته‌های محققانی مانند مزیدی شرف‌آبادی و مرتضوی و افشانی (۱۳۹۳) و فتحعلی زاده (۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ و ۱۳۹۳) که به بررسی پیامدهای گسترش شبکه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان بر هویت فرهنگی خانواده‌ها پرداخته، و بهرامیان یاقوتی (۱۳۹۵) که به رابطه استفاده از شبکه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان و پای‌بندی به هویت فرهنگی در زنان شهر تهران. توجه کرد و عریضی و همکاران که به تأثیر ماهواره‌ها در هویت جنسیتی دختران جوان تأکید داشتند، و نقیب‌السادات و نظری (۱۳۹۱) که به نقش ماهواره در گسترش بحران هویت توجه داشتند و بالاخره بهرامیان یاقوتی (۱۳۹۵) که در خصوص تأثیرات استفاده از شبکه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان و پای‌بندی به هویت فرهنگی در زنان شهر تهران بحث کرده‌اند، همخوانی داشت.

نتیجه دیگر این که ماهواره‌های فارسی‌زبان با ترویج روابط نامشروع در برنامه‌های خود به ازهم‌گسیختگی خانواده‌های تهرانی کمک می‌کنند. برنامه‌هایی مانند پخش برنامه‌هایی که در آن برخی از رفتارهای منحرف اخلاقی (مدل‌های لباس و مو) به تقلید از غرب را نمایش می‌دهند، پخش برنامه‌هایی که سفرهای سیاحتی را به‌جای سفرهای زیارتی ترویج می‌کنند (به‌منظور اوقات فراغت) و پخش برنامه‌هایی که شب‌نشینی و خوش‌نشینی‌های زنان و مردان را خارج از خانواده به تصویر می‌کشند، تأثیر بسزایی در گرایش به سبک زندگی غربی دارند. این یافته تا اندازه زیادی با نتایج نعمتی انارکی و خطیب زاده (۱۳۹۴) که در تحقیق خود به تأثیر برنامه‌های شبکه‌های ماهواره‌ای بر میزان رضایتمندی زنان در روابط زناشویی و یافته‌های گل چین و همکاران (۱۳۹۱) که

به این نتیجه رسیده که هر قدر میزان استفاده از شبکه‌های ماهواره‌ای بالاتر باشد و هر چه خانواده‌ها به صورت منظم‌تر از برنامه‌های شبکه‌های ماهواره‌ای استفاده کنند، مطلوبیت مناسبات خانوادگی به طور کلی و نیز مطلوبیت روابط والدین و فرزندان و روابط زناشویی و اعتماد زناشویی آن‌ها کمتر خواهد شد؛ و یافته‌های مزیدی شرف‌آبادی و همکاران (۱۳۹۳) که به این نتیجه رسیدند که هر چه پاسخگو بیشتر از شبکه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان استفاده می‌کرد میزان تأثیر منفی ماهواره بر روابط زناشویی، روابط والدین و فرزندان، مناسبات خانوادگی و انسجام خانواده را کمتر ارزیابی می‌کرد و یافته‌های (زالی (۱۳۹۴) و شکر بیگی (۱۳۹۱) که خیانت به همسر و بی‌تفاوتی به حریم خانواده و بی‌بندوباری فکری و فرهنگی در جامعه، مجاز شمردن خیانت زن به شوهر و زشتی زدایی از روابط قبل از ازدواج، پررنگ کردن زیبایی‌های ظاهری و جسمی در زنان، ترویج و عادی جلوه دادن خیانت زن و شوهر به یکدیگر، را نمونه بارزی از نتیجه الگوپذیری از الگوهای غلط برنامه‌های ماهواره‌ای می‌دانند؛ قرابت داشت.

چهارمین یافته دیگر این تحقیق آن بود که شبکه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان از طریق ترویج الگوهای (سبک) زندگی غربی در برنامه‌های خود بر اژه‌م‌گسیختگی خانواده‌های تهرانی اثر می‌گذارند. برنامه‌هایی مانند پخش برنامه‌هایی که در آن شوخی و خوش‌وبش باغیرهمجنسان و داشتن چند دوست غیرهمجنس امری عادی است، پخش برنامه‌هایی که در آن بوسیدن، دست دادن، بدون داشتن سوءنیت اشکال ندارد، پخش برنامه‌هایی که در آن داشتن ارتباط نامشروع با جنس مخالف را مسئله‌ای شخصی بیان می‌کند و برنامه‌هایی که در آن‌ها برهنگی زنان و شهوت‌طلبی مردان را محور قرار داده و رابطه زن و مرد را در مسئله لذت جنسی خلاصه می‌کنند. نتیجه حاصله با یافته‌های برخی محققان داخلی مانند فداکار دیلمانی (۱۳۸۰) که در تحقیق خود نشان داد جوانانی که بیشتر در معرض تماشای برنامه‌های شبکه‌های ماهواره‌ای قرار دارند، بیشتر تمایل و گرایش به الگوهای رفتاری غربی (مانند دوستی‌ها و ارتباطات آزاد با

دختران، پوشیدن البسه غربی، رقص دسته‌جمعی، موسیقی غیرمجاز، آرایش و مد، و...) از خود نشان می‌دهند؛ و یافته‌های منادی (۱۳۸۵) که اذعان داشته که کانال‌های ماهواره‌ای موجب می‌شوند زنان و دختران جوان، با تماشای فیلم‌ها و سریال‌های شبکه‌های فارسی‌زبان، مطابق حس همزادپنداری، به تقلید از نوع پوشش و آرایش هنرپیشگان برآمده، سعی در هرچه شبیه‌تر کردن خود با آن‌ها کنند... و از این طریق این الگوها را در بینندگان خود درونی می‌کند؛ و نیز با داده‌های زالی (۱۳۹۴) و شکرپیگی (۱۳۹۱) که دریافتند اغلب سریال‌های خانوادگی ماهواره‌ها حاوی داستان‌هایی از عشق‌ها و روابط نامتعارفی است که بیننده را بعد از مدتی به‌طور غیرارادی و ناخودآگاه به‌نوعی همسان‌سازی زندگی واقعی و شخصی خویش با تصاویر پخش‌شده از ماهواره می‌کند؛ و نیز یافته‌های هاشمیان فر و خدایی (۱۳۹۴) نزدیکی زیادی داشت.

پیشنهادها

- ۱- با توجه به این که یکی از نتایج بدست آمده از این پژوهش این است که برنامه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان باعث ترویج سبک زندگی غربی در خانواده‌ها می‌شود باید مسئولان امر به فکر ساخت برنامه‌هایی به‌خصوص سریال‌های خانواده محوری باشند که هدف آن تحکیم بنیان خانواده ایرانی و نیز تأکیدی بر فرهنگ چندین هزارساله کشور باشد.
- ۲- از آنجایی که یکی دیگر از نتایج حاصله از این پژوهش تأثیر برنامه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان در ترویج روابط نامشروع است سیاست‌گذاران برنامه‌های تلویزیونی باید در جهت کاهش اثرپذیری این برنامه‌ها گام بردارند و توجهی ویژه به ساخت و ارائه برنامه‌های موردپسند مخاطبان و در نتیجه جذب هر چه بیشتر آنان داشته باشند و موقعیت خود را در عرصه فرهنگ‌سازی حفظ و حتی آن را افزایش دهند و به این وسیله نقش مؤثری در کاهش نگرش به روابط نامشروع داشته باشند.

۳- افزایش تولید محصولات فرهنگی فاخر، لازم‌ترین کار در حوزه فرهنگ و رسانه، سرمایه‌گذاری گسترده برای تولید محصولات فاخر است. اگر به این باور برسیم که در جهان حاضر که مدیریت امنیت، باید به صورت باز عمل کند چون امنیت امروز، امنیت باز است نه صرفاً از طریق تعاملات مرزی، به طور قطع یکی از گزینه‌های تهدید امنیت، می‌تواند رسانه‌ها باشند و راه مقابله با چنین تهدیدهایی نیز فرهنگی و رسانه‌ای است. باید سیاست‌گذاران فرهنگی به این مسئله توجه داشته باشند که عدم سرمایه‌گذاری کافی در این زمینه در بلندمدت هزینه‌های بیشتری را به کشور تحمیل خواهد کرد، با عنایت به این که برنامه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان باعث ازهم‌گسیختگی خانواده‌ها، می‌شوند.

۴- افزایش تولید شبکه تلویزیونی ویژه فیلم نظیر شبکه آی فیلم: با توجه به این که بیشتر مخاطبان در ساعات اولیه شب به تماشای تلویزیون می‌نشینند و شبکه ماهواره‌ای فارسی‌زبان با دریافت این موضوع، این ساعات را پر کرده است، از این رو، باید با افزایش تولید سریال‌های پخش فیلم‌های ایرانی دارای بار نوستالژی یا فیلم‌هایی که شبکه‌های دیگر تلویزیونی در سال‌های گذشته پخش کرده‌اند، نمایند و گاهی نیز با پخش فیلم‌های جدید همراه با تبلیغ مناسب آن‌ها در کنار تبلیغ فیلم‌های روی پرده سینماها یا تئاترهای در حال اجرا، به شبکه‌ای موفق در زمینه فیلم، سینما و حتی تئاتر تبدیل شود. چنین شبکه‌ای می‌تواند به رشد سینما و تئاتر کشور نیز کمک نماید. در این شبکه علاوه بر نمایش فیلم می‌توان برنامه‌های نقد جدی درباره فیلم‌های روی پرده سینما یا فیلم‌های دیگری که از خود این شبکه پخش می‌شود، اجرا کرد.

۵- آموزش‌های رسانه‌ای برای خانواده‌ها در خصوص برنامه‌های ماهواره‌ای در مدارس و نیز رسانه‌ها، البته لازمه این موضوع این است که باور داشته باشیم و به این واقعیت اذعان کنیم که شمار زیادی از مردم در کشورمان، به ویژه در شهرهایی مانند تهران دسترسی گسترده به ماهواره دارند و این موضوع را به عنوان یک تابوی رسانه‌ای یا اجتماعی مطرح نکنیم که امکان سخن گفتن درباره آن وجود نداشته باشد بلکه واقع

بینانه به سراغ خانواده‌ها برویم تا آن‌ها را چه در خصوص پیام‌های منفی سیاسی و چه فرهنگی - اجتماعی برنامه‌های ماهواره آگاه کنیم. این پیشنهاد بر این فرض استوار است که اگر مخاطب را با آگاهی واکسینه کنیم، برنامه‌های ماهواره‌ای نمی‌توانند تأثیر منفی خاصی بر آن‌ها بگذارند.

۶- با توجه به این که هر چه خانواده‌ها از فراغت بیشتری برخوردار باشند بیشتر به سمت شبکه‌های ماهواره‌ای کشیده می‌شوند. از این رو پیشنهاد می‌شود تا با فراهم ساختن زمینه‌های لازم برای اوقات فراغت این افراد، آن‌ها را از استفاده افراطی (اعتیادی) از شبکه‌های ماهواره‌ای به سمت انجام فعالیت‌های مفید و ثمربخش هدایت نمود. در این راستا پلیس با همکاری سازمان‌های فرهنگی (مثل فرهنگ و ارشاد اسلامی و ادارات تابعه) و شهرداری با توجه به حضوری که شهرداری در اقصی نقاط شهر دارد، می‌تواند در محل‌های تفریحی شهر اقدام به ارائه خدمات آموزشی و فرهنگی به خانواده‌ها و فرزندان آن‌ها نمایند.

منابع

- آذری، غلامرضا. (۱۳۹۳)، ماهواره و بی‌خویشتن‌شدگی مخاطبان. *نشریه پژوهش و سنجش*، سال نهم، شماره ۹۳ و ۹۱.
- اسماعیلی، رضا؛ وحید رحمانی، غلام عباس. (۱۳۹۶)، بررسی تغییرات فرهنگی ناشی از استفاده از رسانه ماهواره در حوزه ارزش‌های خانواده. (مورد مطالعه: خانواده‌های شهرستان فراهیند فارس در سال ۹۴). *دوفصلنامه علمی - پژوهشی پاسداری فرهنگی انقلاب اسلامی* دانشکده علوم انسانی اسلامی و قدرت نرم دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین (ع)، سال ششم، شماره ۷۳.
- افهمی، بنفشه؛ آقا محمدیان شهرباف، حمیدرضا. (۱۳۸۶)، «بررسی عوامل مؤثر بر گرایش به ماهواره و تأثیر آن بر باورها و رفتارهای دینی مردم مشهد»، *نشریه مطالعات تربیتی و روانشناسی دانشگاه فردوسی مشهد*، شماره ۲.

بررسی تأثیر برنامه‌های شبکه‌های ماهواره‌ای ... ۱۸۷

- ایل زکی، اعظم. (۱۳۹۵)، تأثیر برنامه‌های ماهواره‌ای بر سبک زندگی و حقوق بشر، *صیانت از حقوق زنان*، شماره ۵.
- بهرامی، مهدی؛ شاه‌آبادی، محمدرضا. (۱۳۸۵)، «بررسی نگرش و گرایش به کارکرد برنامه‌های شبکه‌های ماهواره‌ای و عوامل مؤثر بر آن. (مطالعه موردی شهرک سجادیه تهران)»، *فصلنامه تخصصی-کاربردی مطالعات امنیت اجتماعی، معاونت اجتماعی ناجا*، شماره ششم و هفتم.
- بهرامیان، امید؛ یاقوتی، هدا. (۱۳۹۵)، رابطه استفاده از شبکه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان و پای بندی به هویت فرهنگی در زنان شهر تهران، *مطالعات اجتماعی - روان‌شناختی زنان*، شماره ۴۶.
- بی‌خانی سروره. (۱۳۹۱)، *آسیب‌شناسی استفاده از ماهواره و تأثیر آن بر تضعیف بنیان خانواده* مدرسه علمیه حضرت؟؟؟؟
- تنایی، باقر. (۱۳۷۹)، *آسیب‌شناسی خانواده، نشریه پژوهشی تربیتی*، سال اول، شماره ۳.
- تنایی، باقر. (۱۳۷۹)، *آسیب‌شناسی خانواده، نشریه پژوهشی تربیتی*، سال اول، شماره ۳.
- حمیده زالی. (۱۳۹۴)، بررسی تأثیر سوء آسیب‌های ماهواره بر خانواده. *آسیب‌های ماهواره بر خانواده - راهکارهای مقابله و پیشنهاد-مهکام، مجله اینترنتی آموزش خانواده*.
- رحمانی، غلام عباس؛ وحید، فریدون؛ اسماعیلی، رضا. (۱۳۹۵)، بررسی تغییرات فرهنگی ناشی از استفاده از رسانه ماهواره در حوزه ارزش‌های خانواده، *مورد مطالعه: خانواده‌های شهرستان فراه‌بند فارس در سال ۹۴-۱۳۹۳*. *پاسداری فرهنگی انقلاب اسلامی*، شماره ۱۳.
- رحمانی، غلام عباس؛ وحید، فریدون؛ اسماعیلی، رضا. (۱۳۹۵)، بررسی تغییرات فرهنگی ناشی از استفاده از رسانه ماهواره در حوزه ارزش‌های خانواده. (مورد مطالعه: خانواده‌های شهرستان فراه‌بند فارس در سال ۹۴-۱۳۹۳). *پاسداری فرهنگی انقلاب اسلامی*. شماره ۱۳.
- رفیعی، زهرا. (۱۳۸۴)، *آسیب‌شناسی خانواده ایرانی، نشریه همشهری*. ۱۳۸۴/۱/۲۴.
- زندی، مجید. (۱۳۸۵)، *چشم‌های شیطانی ماهواره، نشریه جمهوری اسلامی*. ۱۳۸۵/۰۶/۱۴.
- شکرپیگی، عالیه. (۱۳۹۱)، *رسانه، زنان و مناسبات خانواده*، نشست انجمن جامعه‌شناسی ایران.
- شکرپیگی، عالیه. (۱۳۹۱)، «*زنان، رسانه و مناسبات خانواده*»، تهران: کارگروه زنان و مناسبات خانواده انجمن جامعه‌شناسی ایران.
- طباطبائی، صادق. (۱۳۹۱)، *طلوع ماهواره و افول ارزش‌ها*. تهران: انتشارات اطلاعات.

- طباطبائی، صادق. (۱۳۷۸)، «طلوع ماهواره و افول فرهنگ. (چه باید کرد؟)»، تهران، مؤسسه اطلاعات، چاپ دوم.
- صفری شالی، رضا. (۱۳۹۲)، نقش شبکه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان بر ساختار خانواده. سال پنجم. شماره چهارم. فصلنامه علمی و پژوهشی انتظام اجتماعی دانشکده علوم و فنون انتظامی.
- عریضی، فروغ السادات؛ وحید، فریدون؛ دانش، پروانه. (۱۳۸۵)، ماهواره و هویت جنسیتی دختران جوان. مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره هفتم، شماره ۲
- فتحعلی‌زاده، مجتبی. (۱۳۹۱ و ۱۳۹۲)، بررسی پیامدهای گسترش شبکه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان بر هویت فرهنگی خانواده. مطالعات عملیات روانی، شماره ۳۵.
- فداکار دیلمانی، مقصود. (۱۳۸۰)، اوقات فراغت جوانان شهرستان ارومیه، بررسی تأثیر عوامل فرهنگی برنامه‌های ماهواره‌ای تلویزیون بر قشر جوان.
- کاستلز، مانوئل. (۱۳۹۶)، قدرت ارتباطات، ترجمه: حسین بصیریان جهرمی تهران: علمی و فرهنگی
- گروه مطالعاتی دانشکده امنیت ملی. (۱۳۸۸)، «تهدیدات رسانه‌ای و راهبردهای مقابله»، تهران: انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی، چاپ اول.
- گل چین، مسعود؛ سخایی، ابوب؛ افشانی، علیرضا. (۱۳۹۱)، مطالعه میزان و نوع استفاده از شبکه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان و مناسبات خانوادگی در بین شهروندان تهرانی. مطالعات راهبردی زنان، شماره ۵۶
- مزیدی شرف‌آبادی، محمدرضا؛ مرتضوی، محمود رضا؛ افشانی، سیدعلی رضا. (۱۳۹۳)، مقایسه نگرش افراد مطلقه و متأهل پیرامون نقش ماهواره در انسجام خانواده. مجله: Quarterly of Sociological Studies of Youth
- منتظر قائم، مهدی؛ محمدی، جعفر. (۱۳۹۱)، «شبکه‌های تلویزیونی استانی و بازنمایی هویت‌های بومی»، فصلنامه دانش انتظامی آذربایجان غربی، دفتر تحقیقات کاربردی فا. استان آذربایجان غربی، سال پنجم، شماره چهاردهم و پانزدهم.
- مهرداد متانی؛ رمضان حسن‌زاده؛ علی‌اکبر فرهنگی. (۱۳۹۲)، نگرش مخاطبان قائم‌شهری به شبکه‌های تلویزیونی ماهواره‌ای، فصلنامه مطالعات فرهنگ - ارتباطات، شماره ۲۱.
- نعمتی انارکی، داود؛ خطیب زاده، سمیرا. (۱۳۹۳)، بررسی میزان تأثیرات روانی شبکه ماهواره‌ای فارسی‌زبان جم بر زنان مخاطب تهران، مطالعات عملیات روانی، شماره ۴۰.

بررسی تأثیر برنامه‌های شبکه‌های ماهواره‌ای ... ۱۸۹

- نعمتی انارکی، داوود؛ خطیب زاده، سمیرا. (۱۳۹۴)، بررسی تأثیر سرمایه‌های شبکه ماهواره‌ای بر میزان رضایتمندی زنان در روابط زناشویی. (مورد مطالعه: شبکه ماهواره‌ای جم)، پاسداری فرهنگی انقلاب اسلامی، شماره ۱۱.
- نعیمی، محمدرضا. (۱۳۹۱)، «تأثیر تعامل خانواده و ماهواره در بروز پدیده طلاق»، *مجله تخصصی جامعه‌شناسی*، سال اول، شماره اول.
- نقیب السادات، سیدرضا؛ نظری، مینا. (۱۳۹۱)، «ماهواره، اینترنت، شبکه‌های اجتماعی و بحران هویت»، *فصلنامه دانش انتظامی آذربایجان غربی*، دفتر تحقیقات کاربردی فا. استان آذربایجان غربی، سال پنجم، شماره چهاردهم و پانزدهم.
- هاشمیان فر، سیدعلی؛ خدایی، هاجر. (۱۳۹۴)، تحلیل محتوای سریال‌های ماهواره در ارائه الگوی نقش به زنان و کاهش امنیت خانواده‌ها. (تحلیل محتوای کیفی سریال کوزی گونی پخش شده از شبکه جم.تی.وی). *مجله پژوهش نامه نظم و امنیت*، شماره ۲۹.
- *هفته‌نامه صبح صادق*. (۱۳۹۳)، گسترش هدفمند شبکه‌های ماهواره‌ای. شماره ۴۳۱.
- ویندال، سون؛ سیگنایزر، بنو؛ اولسون، جین. (۱۳۷۶)، «کاربرد نظریه‌های ارتباطات»، تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها، چاپ اول.
- Barnidge, Matthew. (2015). *The role of news in promoting political disagreement on social media. School of Journalism and Mass Communication*, University of Wisconsin-Madison, 5050 Vilas Hall, 821 University Avenue, Madison, WI 53706, United States.
- Bushman BJ, Huesmann LR. (2006). *Short-term and Long-term Effects of Violent Media on Aggression in Children and Adults*. Arch Pediatr Adolesc Med. 160:348-352.
- Cecil, A. (2013). Development of Mass Media. In Time Toast. Retrieved December 11. from: <http://www.timetoast.com/timelines/development-of-mass-media>
- Corey Ross, Mass Communications, Society, and Politics from the Empire to the Third Reich. (Oxford University Press 2010) on Germany
- Curtis, A. (2013). Brief History of Social Media. In University of North Carolina at Pembroke. Retrieved December 11. from:

<http://www.unep.edu/home/acurtis/NewMedia/SocialMedia/SocialMediaHistory.html>

- Happer, Catherine. (2013) Special Thematic Section on "Societal Change": The Role of the Media in the Construction of Public Belief and Social Change. Greg Philoa. *Journal of Social and Political Psychology*, Vol. 1(1), doi:10.5964/jspp.v1i1.96.
- Huesmann LR. (2005). *Imitation and the effects of observing media violence on behavior. In: Hurley S, Chater N, editors.* Perspectives on imitation: From neuroscience to social science; Volume 2: Imitation, human development, and culture. Cambridge, MA: MIT Press; pp. 257-266.
- Huesmann, L. Rowell. (2007). *The Impact of Electronic Media Violence: Scientific Theory and Research.* Published in final edited form as: *J Adolescent Health.* 41(6 Suppl 1): S6-13.
- McGrath, S. (2012) The Impact of New Media Technologies on Social Interaction in the Household. Available at <https://www.maynoothuniversity.ie/sites/default/files/assets/document/SiobhanMcGrath.pdf> Retrieved 29.8.2015.
- McLeod D.M; Kosicki G.M; McLeod J.M. (2009). *Media Effects: Advances in Theory and Research.* New York: Routledge. pp. 228-251.
- Merton, R. (1968). *Social Theory and Social Structure.* (enlarged edition) New York, The Free Press.
- Nerone, John. (2006). "*Approaches to Media History*". In Valdivia, Angharad N. A companion to media studies. Wiley-Blackwell. p. 102.
- Parents and the media: A study of social differentiation in parental media. ELSEVIER. <https://doi.org/10.1016/j.poetic.2009.03.001>. Volume 37, Issue 3, June 2009, Pages 185-200.
- Surette, R. (2007). *Media, crime, and criminal justice: Images, realities, and policies.* (3rd ed.). Belmont, CA: Thomson Wadsworth. Winston Network.